

**Πρόγραμμα Ειδίκευσης στη Συμβουλευτική και τον
Προσανατολισμό (Π.Ε.ΣΥ.Π.) 2016 – 17**

**Θέμα: ‘Ο ρόλος της οικογένειας στην επαγγελματική
ανάπτυξη μαθητών με αναπηρία’**

Σπουδαστής: Απόστολος Μπαρμπάκος

ΠΕΣΥΠ Λιβαδειάς

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Ασπασία Φραγκούλη

Λιβαδειά, 25/6/2017

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία ολοκληρώνονται και οι σπουδές μου στο Πρόγραμμα Ειδίκευσης στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης. Κάθε τέλος βέβαια σηματοδοτεί μία νέα αρχή. Θέλω να πιστεύω πως οι σπουδές αυτές αποτελούν πλέον την αρχή για μία συνεχή αναζήτηση του πεδίου αλλά και αρχή γνωριμιών, σχέσεων και συνεργασιών με αξιόλογους ανθρώπους και επιστήμονες που μας ενώνουν κοινά ενδιαφέροντα και αντιλήψεις. Αισθάνομαι την ανάγκη να εστιάσω και να ευχαριστήσω ορισμένους από αυτούς για την ώθηση και βοήθεια που μου πρόσφεραν ώστε να κόψω το νήμα σ' αυτήν την προσωπική επίπονη αλλά και ευχάριστη διαδρομή.

Πρώτη απ' όλους θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της παρούσας εργασίας και της πρακτικής μου άσκησης, Δρ. Ασπασία Φραγκούλη για την πολύτιμη στήριξη, βοήθεια, καθοδήγηση και ανατροφοδότηση που μου προσέφερε σε επιστημονικό, εκπαιδευτικό, συμβουλευτικό και προσωπικό επίπεδο. Η εμπιστοσύνη και η εκτίμηση που μου έδειξε κατά τη διάρκεια της εργασίας συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωσή της. Ακολουθως, θέλω να ευχαριστήσω την Δρ. Ευαγγελία Λεζέ και τον Δρ. Κωνσταντίνο Καλοβρέκτη που ανέλαβαν και εκπλήρωσαν με ευγένεια χαρακτήρα τον σημαντικό αλλά και άχαρο μερικές φορές ρόλο της εποπτεύουσας επιτροπής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θέλω να εκφράσω στον κοινωνιολόγο και επιστημονικά υπεύθυνο του Κέντρου Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής Ψυχικής Υγείας Ν. Βοιωτίας 'Πρόταση Ζωής' κ. Αργύρη Σκόνδρα για τη στήριξη και ουσιαστική βοήθεια που μου προσέφερε στη διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τη σύζυγό μου Χρύσα Χατζηαβραάμ που στη διάρκεια της εικοσιτετράχρονης κοινής μας πορείας είναι πάντα δίπλα μου και με στηρίζει σε όλες μου τις επιλογές. Η συμβολή της στην ολοκλήρωση της εργασίας και γενικά του προγράμματος σπουδών ήταν πολύπλευρη και καταλυτική.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μία θεωρητική αναζήτηση και προσέγγιση της επαγγελματικής ανάπτυξης ατόμων με αναπηρία, καθώς και του τρόπου που αυτή επηρεάζεται από τον οικογενειακό περίγυρο των ατόμων. Βασικός σκοπός της εργασίας είναι η ανάδειξη της σημαντικότητας της οικογένειας στη στήριξη και ανάπτυξη ατόμων με αναπηρία εστιάζοντας στον ρόλο και την επίδρασή της στην επαγγελματική ανάπτυξή τους. Η οικογένεια είναι ένα μικρό κοινωνικό σύστημα, δυναμικό, που αλλάζει με πολλούς τρόπους μέσα στο χρόνο. Διαδραματίζει, δε, σημαντικό ρόλο στη δόμηση και μορφοποίηση της κοινωνίας ως μέρος συνόλου. Γι' αυτόν το λόγο οι στάσεις και συμπεριφορές που υιοθετεί επηρεάζουν άμεσα την κοινωνία. Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και κριτική ανάλυση τριών πρόσφατων, σχετικών εργασιών που ερευνούν το θέμα της επαγγελματικής ένταξης ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα σήμερα, προκύπτει ότι οι θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στα άτομα με αναπηρία, με πιθανά όμοια αποτελέσματα με αυτά του τυπικού πληθυσμού. Σημειώνεται, επίσης, πως κάθε οικογένεια βρίσκεται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και δέχεται επιδράσεις απ' αυτό. Επομένως, ο ρόλος της οικογένειας στη διαμόρφωση της επαγγελματικής επιλογής ενός ατόμου μέλους της θα επηρεαστεί από την ευρύτερη κοινωνία, αλλά και θα την επηρεάσει θετικά, βοηθώντας και στην άρση των στερεότυπων.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Συμβουλευτική, οικογένεια, παιδιά, αναπηρία, επαγγελματικός προσανατολισμός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1ο	
Η οικογένεια και ο ρόλος της στην ανάπτυξη του παιδιού	11
1.1 Η μορφή της οικογένειας σήμερα	11
1.2 Γονεϊκή επίδραση και στάδια ανάπτυξης του παιδιού	12
1.2.1 Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού	12
1.2.2 Στάδια ανάπτυξης του παιδιού	12
1.3 Στυλ γονεϊκής συμπεριφοράς	16
Κεφάλαιο 2ο	
Επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου και λήψη επαγγελματικής απόφασης	19
2.1 Επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου	19
2.2 Διαδικασία λήψης επαγγελματικής απόφασης	21
2.2.1 Στρατηγικές λήψης επαγγελματικής απόφασης	23
2.2.2 Λήψη επαγγελματικής απόφασης ατόμου με αναπηρία	25
2.3 Οικογένεια και λήψη επαγγελματικής απόφασης	27
2.4 Η σημασία του Επαγγελματικού Προσανατολισμού	29
Κεφάλαιο 3ο	
Θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία	32
3.1 Τυπολογική θεωρία του Holland	32
3.1.1 Θεωρία του Holland και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία	32
3.2 Οι εξελικτικές θεωρίες των Super και Ginzberg	33
3.2.1 Θεωρίες των Super και Ginzberg και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία	34
3.3 Κοινωνικογνωστική θεωρία Bandura και θεωρία της σταδιοδρομίας	35

3.3.1	Θεωρία της σταδιοδρομίας και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία	36
3.4	Σύνθετη θεωρία	38
Κεφάλαιο 4 ^ο Βιβλιογραφική Ανασκόπηση		
4.1	Βιβλιογραφική Ανασκόπηση και Ανάλυση	39
Κεφάλαιο 5ο Συζήτηση – Συμπεράσματα		
5.1	Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις	43
	Βιβλιογραφία	48

Εισαγωγή

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τη σημαντικότητα της οικογένειας στη στήριξη και ανάπτυξη ατόμων με αναπηρία εστιάζοντας στον ρόλο και την επίδρασή της στην επαγγελματική ανάπτυξή τους. Επιμέρους στόχοι της εργασίας είναι:

- να επισημάνει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην προσωπική και επαγγελματική τους ανάπτυξη
- να περιγράψει τον καθοριστικό ρόλο της οικογένειας στην ανάπτυξη των παιδιών
- να αναφέρει το πώς θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης μπορούν να προσαρμοστούν στα άτομα με αναπηρία
- να διερευνήσει και να καταγράψει σχετικές σύγχρονες μελέτες στον ελληνικό χώρο
- να διαπιστώσει ανάγκες εμπλουτισμού ερευνών και να προτείνει θέματα μη επαρκώς διασαφηνισμένα.

Η οικογένεια είναι ένα μικρό κοινωνικό σύστημα, δυναμικό, που αλλάζει με πολλούς τρόπους μέσα στο χρόνο. Αν ανατρέξουμε στην ιστορία της Ελλάδας αλλά και άλλων χωρών, θα δούμε ότι η οικογένεια είναι όχι μόνο το πρωταρχικό κύτταρο στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής αλλά και η κοινωνική ομάδα που μέσα της λαμβάνουν χώρα οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την παραπέρα κοινωνική και επαγγελματική ανάπτυξη του κάθε ατόμου – μέλους της. Ως οικογένεια ορίζεται και η ομάδα στην οποία ανήκουμε από την πρώτη στιγμή της γέννησής μας. Σύμφωνα με τον Murdock, όπως αναφέρει ο Γεώργας (1999, σ.23), «η οικογένεια αποτελεί κοινωνική ομάδα με χαρακτηριστικά την κατοίκηση στον ίδιο χώρο, την οικονομική συνεργασία και την αναπαραγωγή».

Η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στη δόμηση και μορφοποίηση της κοινωνίας ως μέρος συνόλου. Γι' αυτόν το λόγο οι στάσεις και συμπεριφορές που υιοθετεί επηρεάζουν άμεσα την κοινωνία. Μία από τις βασικές λειτουργίες της οικογένειας είναι η ανατροφή και η κοινωνικοποίηση του παιδιού, να το μάθει δηλαδή να μοιράζεται με τους ανθρώπους γύρω του συναισθήματα, σκέψεις, εμπειρίες και γνώσεις. Το να είσαι γονιός σήμερα, με τις τόσο πολλές κοινωνικοοικονομικές απαιτήσεις της ζωής και τους ταυτόχρονα διαφορετικούς συνδυαζόμενους ρόλους, δεν είναι εύκολο. Εκτός από ένστικτο και αγάπη, χρειάζονται ενημέρωση και στήριξη (Χουρδάκη, 2000). Ειδικά όταν πρόκειται για παιδί με αναπηρία ο γονιός βιώνει έντονα συναισθήματα περνώντας στάδια πένθους από την άρνηση ως την αποδοχή.

Ο ρόλος της πολιτείας στις περιπτώσεις αυτές οφείλει να είναι, ανεξαρτήτως των οικονομικών της πόρων, καθοριστικός και βοηθητικός για την εκπαίδευση και την επαγγελματική αποκατάστασή τους, αλλά και τη στήριξη και εμπύχωση των ίδιων και της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με το νόμο Ν. 3699/2008 η πολιτεία δεσμεύεται να κατοχυρώνει και να αναβαθμίζει διαρκώς τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης ως αναπόσπαστο μέρος της υποχρεωτικής και δωρεάν δημόσιας παιδείας και να μεριμνά για την παροχή δωρεάν δημόσιας εκπαίδευσης στα άτομα με αναπηρία όλων των ηλικιών και για όλα τα στάδια και τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Σύμφωνα με τον ίδιο νόμο μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες θεωρούνται:

1. Όσοι για ολόκληρη ή ορισμένη περίοδο της σχολικής τους ζωής εμφανίζουν σημαντικές δυσκολίες μάθησης εξαιτίας αισθητηριακών, νοητικών, γνωστικών, αναπτυξιακών προβλημάτων, ψυχικών και νευροψυχικών διαταραχών οι

οποίες, σύμφωνα με τη διεπιστημονική αξιολόγηση, επηρεάζουν τη διαδικασία της σχολικής προσαρμογής και μάθησης. Στους μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συγκαταλέγονται ιδίως όσοι παρουσιάζουν νοητική αναπηρία, αισθητηριακές αναπηρίες όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες με χαμηλή όραση), αισθητηριακές αναπηρίες ακοής (κωφοί, βαρήκοοι), κινητικές αναπηρίες, χρόνια μη ιάσιμα νοσήματα, διαταραχές ομιλίας-λόγου, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία, δυσορθογραφία, σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές (φάσμα αυτισμού), ψυχικές διαταραχές και πολλαπλές αναπηρίες. Στην κατηγορία μαθητών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες δεν εμπίπτουν οι μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση που συνδέεται αιτιωδώς με εξωγενείς παράγοντες, όπως γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

2 Οι μαθητές με σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες, παραβατική συμπεριφορά λόγω κακοποίησης, γονεϊκής παραμέλησης και εγκατάλειψης ή λόγω ενδοοικογενειακής βίας, ανήκουν στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

3. Μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι και οι μαθητές που έχουν μία ή περισσότερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα ανεπτυγμένα σε βαθμό που υπερβαίνει κατά πολύ τα προσδοκώμενα για την ηλικιακή τους ομάδα.

Σκοπός της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΕΑΕ).

Η ΕΑΕ επιδιώκει ιδίως:

α) την ολόπλευρη και αρμονική ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες,

β) τη βελτίωση και αξιοποίηση των δυνατοτήτων και δεξιοτήτων τους, ώστε να καταστεί δυνατή η ένταξη ή η επανένταξη τους στο γενικό σχολείο, όπου και όταν αυτό είναι δυνατόν,

γ) την αντίστοιχη προς τις δυνατότητες τους ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα, στην κοινωνική ζωή και στην επαγγελματική δραστηριότητα και

δ) την αλληλοαποδοχή, την αρμονική συμβίωση τους με το κοινωνικό σύνολο και την ισότιμη κοινωνική τους εξέλιξη, με στόχο τη διασφάλιση της πλήρους προσβασιμότητας των μαθητών με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και των εκπαιδευτικών ή/και γονέων και κηδεμόνων με αναπηρία, σε όλες τις υποδομές (κτιριακές, υλικοτεχνικές συμπεριλαμβανομένων των ηλεκτρονικών), τις υπηρεσίες και τα αγαθά που αυτά διαθέτουν.

Το κύριο μέρος της εργασίας είναι δομημένο σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην οικογένεια και τον ρόλο της στην ανάπτυξη του παιδιού. Στο κεφάλαιο αυτό διατυπώνονται η μορφή που έχει η οικογένεια σήμερα, τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού και ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξή του καθώς και τα διάφορα στυλ γονεϊκής συμπεριφοράς.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται την επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου και τη διαδικασία λήψη επαγγελματικής απόφασης, εστιάζοντας στις στρατηγικές λήψης και στο πώς τροποποιείται η διαδικασία αυτή στα άτομα με αναπηρία. Επίσης, αναφέρεται η επίδραση της οικογένειας στη λήψη επαγγελματικής απόφασης και τονίζεται η σημασία του Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει σε τρεις θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και την εφαρμογή τους σε άτομα με αναπηρία. Οι θεωρίες αυτές είναι του Holland, των Super και Ginzberg, η κοινωνικογνωστική θεωρία Bandura και θεωρία της σταδιοδρομίας και τέλος γίνεται αναφορά σε σύνθετη θεωρία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση τριών πρόσφατων, σχετικών εργασιών που ερευνούν το θέμα της επαγγελματικής ένταξης ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα σήμερα. Αναλύονται κριτικά η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία της κ. Αξιωτίδου (2017) η οποία διερευνά την εφαρμογή του Ερωτηματολογίου του Holland στα άτομα με αναπηρία, η μεταπτυχιακή διπλωματική της κ. Ρεντζιά (2014) η οποία προσεγγίζει την οικογενειακή ποιότητα ζωής μέσα από μία διερευνητική μελέτη σε οικογένειες παιδιών με βαριές ή/και πολλαπλές αναπηρίες καθώς και παιδιών με νοητική αναπηρία και η πτυχιακή διπλωματική εργασία των κ.κ. Καπούσι, Κουρλέτη και Φονιά (2010) η οποία εστιάζει στις αντιλήψεις και τις στάσεις των εργοδοτών για τους ανάπηρους στο Δήμο Ηρακλείου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο συζητούνται και παρουσιάζονται τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει ο συντάκτης της εργασίας όπως αυτά προκύπτουν από το σύνολό της και προτείνονται θέματα για διερεύνηση μελετητών του πεδίου. Τέλος, παρατίθεται η βιβλιογραφία που έχει χρησιμοποιηθεί.

Κεφάλαιο 1^ο

Η οικογένεια και ο ρόλος της στην ανάπτυξη του παιδιού

1.1. Η μορφή της οικογένειας σήμερα

Στη σημερινή εποχή η μορφή της οικογένειας αλλάζει στη δομή και το περιεχόμενό της. Οι κύριες μορφές της οικογένειας στην Ελλάδα του εικοστού πρώτου αιώνα είναι η πυρηνική (σύζυγοι – παιδιά), η μονογονεϊκή, (μητέρα ή πατέρα – παιδιά) και της επανασυγκρότησης (δεύτερος γάμος του ενός τουλάχιστον γονέα με παιδιά). Βέβαια σε πολλές αγροτικές κοινωνίες υπάρχουν ακόμη και σήμερα οικογένειες εκτεταμένης μορφής, οικογένειες, δηλαδή, στις οποίες ζουν μαζί με τους γονείς και τα παιδιά, παππούδες, γιαγιάδες, ή και θείοι – θείες. Μέχρι το 1983 το Οικογενειακό Δίκαιο ήταν έτσι διαμορφωμένο, ώστε ο ρόλος του πατέρα ήταν, χωρίς υπερβολή, πατριαρχικός, ενώ μετά το 1983 το Οικογενειακό Δίκαιο στην Ελλάδα εκδημοκρατίζεται αναγνωρίζοντας στη γυναίκα, μαζί με πολλά άλλα δικαιώματα, λόγο στην ανατροφή των παιδιών. Έκτοτε και οι δύο σύζυγοι έχουν, τουλάχιστον τυπικά, λόγο στην ανατροφή των παιδιών και κατ' επέκταση και στην επαγγελματική τους ανάπτυξη.

Παρόλα αυτά, ακόμη και σήμερα, ιδιαίτερα στις ημιαστικές ή και μικρές κοινωνίες, η ελληνική οικογένεια διακατέχεται από μία νοοτροπία που θέλει τον άντρα-πατέρα ως αρχηγό της οικογένειας και τη γυναίκα-μητέρα να ανατρέφει τα παιδιά. Σημαντικό επίσης ρόλο στις διαπροσωπικές σχέσεις στην ελληνική οικογένεια παίζει και ο συγγενικός περίγυρος (παππούδες, γιαγιάδες, θείοι, ξαδέλφια). Ο ρόλος τους είναι αρκετά σημαντικός στις αποφάσεις της οικογένειας για θέματα που την αφορούν.

Συμπερασματικά, η ελληνική οικογένεια φαίνεται να αλλάζει ως προς τη δομή της σε οικογένειες με λιγότερα μέλη συνήθως (πυρηνικές, μονογονεϊκές),

εντούτοις επηρεάζεται από τον συγγενικό της περίγυρο. Βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο και κατά τη Μουσούρου (1998) χαρακτηρίζεται στην οργάνωσή της από ένα κράμα παραδοσιακών και σύγχρονων προτύπων, που συνδέονται στενά με τη ραγδαία αστικοποίηση του ελληνικού πληθυσμού. Ακόμη και στις περιπτώσεις των μονογονεϊκών οικογενειών, που το ποσοστό τους αυξάνεται, υπάρχει πολλές φορές ένας σθεναρός συγγενικός κύκλος που δίνει τη δυνατότητα οικονομικής ενίσχυσης και συναισθηματικής αναπλήρωσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γεώργας (2008) «τίθεται το ερώτημα πόσο πραγματικές είναι οι αλλαγές αυτές, εφόσον οι παππούδες και οι συγγενείς κατοικούν σε κοντινή απόσταση και αλληλεπιδρούν συχνά, στηρίζουν και προσφέρουν βοήθεια προς τα παντρεμένα παιδιά τους». Ως προς τη λειτουργία της, διαπιστώνουμε πως στην ελληνική κοινωνία, τα μέλη μιας πυρηνικής οικογένειας διατηρούν σε υψηλό επίπεδο επαφές με συγγενείς, υιοθετούν αξίες από αυτούς και απορρίπτουν άλλες. Ο ρόλος του άντρα ως πατριάρχη αμφισβητείται αλλά όχι απόλυτα, όπως ίσως συμβαίνει σε κοινωνίες άλλων χωρών.

1.2. Γονεϊκή επίδραση και στάδια ανάπτυξης του παιδιού

1.2.1 Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού

Η οικογένεια είναι ένας διαχρονικός και παγκόσμιος θεσμός και η σημασία της για την υγιή ψυχοσωματική ανάπτυξη του ατόμου είναι αναγνωρισμένη απ' όλες τις θεωρητικές προσεγγίσεις και επαληθεύεται απ' όλα τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα. Παίζει μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη του χαρακτήρα ενός παιδιού και είναι ίσως ο πιο σημαντικός συντελεστής της ψυχικής υγείας του παιδιού ή εφήβου και αυριανού ενήλικα. Ο Παρασκευόπουλος (1985) υποστηρίζει πως το πλέον σημαντικό περιβάλλον για την ανάπτυξη του παιδιού είναι το οικογενειακό, επειδή επηρεάζει τη

βιοσωματική, ψυχολογική και κοινωνική του ανάπτυξη. Ο Erikson (1990) συνδέει άμεσα τις οκτώ 'εποχές' του ανθρώπου με τον τρόπο με τον οποίο η οικογένεια επιδρά στην ανάπτυξη του χαρακτηριστικού γνωρίσματος που διακρίνει την κάθε 'εποχή'. Αλλά και η ψυχανάλυση ανάγει, σύμφωνα με το Freud (1978), προβλήματα και συμπεριφορές ενηλίκων στην παιδική ηλικία και στις σχέσεις γονέων – παιδιών.

1.2.1 Στάδια ανάπτυξης του παιδιού

Το κάθε παιδί από τη γέννησή του και μέχρι το τέλος της εφηβείας του ζει συνήθως με την οικογένειά του και αναπτύσσει τους σημαντικότερους τομείς της προσωπικότητάς του:

- το βιοσωματικό
- το γνωστικό
- το συναισθηματικό
- τον κοινωνικό.

Η ανάπτυξη αυτή είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης δύο παραγόντων του γενετικού και του περιβαλλοντικού και κατά την Καραθανάση – Κατσαούνου (2008) ο περιβαλλοντικός επιδρά στην ανάπτυξη και διαμόρφωση των παιδιών με μορφή προδιαθέσεων και δυνατοτήτων που έχουν.

Αυτή η ανάπτυξη συντελείται και σταδιακά και διαδοχικά σε διάφορες περιόδους που ονομάζονται αναπτυξιακές και είναι:

- η βρεφική περίοδος (0-2ο έτος)
- η νηπιακή ή προσχολική περίοδος (3ο-6ο έτος)
- η σχολική περίοδος (6ο - 11ο έτος)
- η εφηβική περίοδος (12ο - 18ο έτος)

Η κάθε αναπτυξιακή περίοδος διακρίνεται από κάποια γνωρίσματα, όσον αφορά στους τομείς ανάπτυξης, οι οποίοι αναπτύσσονται και συλλειτουργούν σε κάθε περίοδο, μέχρις ότου αυτή η ανάπτυξη ολοκληρωθεί. (Παρασκευόπουλος, 1985)

Οι γονείς παίζουν μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού τους ειδικά όσον αφορά στο συναισθηματικό και στον κοινωνικό τομέα. Τα πρόσωπα των γονέων είναι κυρίαρχα στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού ειδικά στα πρώτα χρόνια της ζωής του και είναι αυτά που εξασφαλίζουν την ικανοποίηση των αναγκών του. Από τη βρεφική ηλικία το παιδί διαμορφώνει την κοινωνική του συμπεριφορά, με την όλη επικοινωνία του με τους γονείς.

Στη νηπιακή περίοδο, οι γονείς είναι οι κύριοι αποδέκτες συναισθημάτων των παιδιών. Στην ανάπτυξη της συναισθηματικότητας του παιδιού η μητέρα έχει τη μεγαλύτερη επίδραση αλλά κι ο πατέρας καταλαμβάνει σημαντική θέση στη συναισθηματική του ζωή δίνοντάς του μεταξύ άλλων και το αίσθημα ασφάλειας. Στην κοινωνική του ανάπτυξη, το παιδί μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, με την όλη οργάνωση της οικογενειακής ζωής και την επικοινωνία μεταξύ των μελών, μαθαίνει κοινωνικές συμπεριφορές.

Στη σχολική περίοδο το παιδί αναπτύσσεται συναισθηματικά και βιώνει συναισθήματα όχι μόνο προς άτομα της οικογένειάς του αλλά και σε άλλα άτομα, κυρίως συνομήλικά του. Όσον αφορά στην κοινωνική του ανάπτυξη, το παιδί αποτελεί πλέον μέλος πολλών ομάδων και αποκτά σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες.

Στην εφηβική περίοδο που είναι μία μεταβατική περίοδος από το παιδί και την ανευθυνότητα στον ενήλικο και την υπευθυνότητα συμβαίνουν πολλές και σημαντικές αλλαγές στους βασικούς τομείς της ζωής του. Πολλά και αντίθετα συναισθήματα αναπτύσσονται από τον έφηβο και απευθύνονται στους γονείς αλλά και στα άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντος. Στην κοινωνική του ανάπτυξη ιδιαίτερα

σημαντικοί είναι οι ρόλοι των συνομηλίκων του αλλά και της οικογένειάς του. Οι συνομήλικοι ικανοποιούν τις βασικές του ανάγκες για προβλήματα που αφορούν στην εύρεση της ταυτότητάς τους και συναισθηματικής φύσης. Οι γονείς όμως βοηθούν με τις γνώμες και τις προτάσεις τους στη λήψη αποφάσεων που αφορούν στο μέλλον του. Οι αποφάσεις αυτές αφορούν στην εκπαίδευση, που παίζει καθοριστικό ρόλο και στις επαγγελματικές επιλογές. Σύμφωνα με τον Κασσωτάκη (1999, σ.53) τα σχολικά προγράμματα σήμερα εστιάζουν περισσότερο «στην αντιμετώπιση πρακτικών αναγκών της ζωής, αλλά και στο να περιληφθούν ανάμεσα στις σχολικές δραστηριότητες η ενημέρωση των μαθητών για την επαγγελματική ζωή»

Αυτή η πορεία εξέλιξης αφορά και στα παιδιά με αναπηρία που πιθανά όμως να αλλάζει χρονικά ανάλογα με την εκπαίδευσή τους, τη στάση των γονιών τους και με την αναπηρία. Οι Παντελιάδου και Μπότσας (2007) γράφουν για τα χαρακτηριστικά παιδιών και εφήβων με μαθησιακές δυσκολίες και αναφέρονται σε έρευνες που έχουν γίνει. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου αναπτύσσονται οι πρώτες φιλίες, τα παιδιά συνήθως αγνοούνται ή κρίνονται αρνητικά. Συχνά δεν μπορούν να προσαρμόσουν το λόγο τους στις ανάγκες της συζήτησης και κατά συνέπεια δημιουργούνται προβλήματα στην επικοινωνία τους. Αργότερα, ως έφηβοι, εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικής ανάπτυξης, κυρίως λόγω της χαμηλής τους δημοτικότητας και αυτοπεποίθησης (Smith, 2004). Σε έρευνα των McKinney και Speece (1986) βρέθηκε πως το 35% των μαθητών με Μαθησιακές Δυσκολίες δεν αντιμετωπίζει προβλήματα συμπεριφοράς. Οι ελλειμματικές κοινωνικές δεξιότητες δημιουργούν προβλήματα όπως και η αρνητική αυτο-εικόνα, η οποία οδηγεί σε απομόνωση μειώνοντας έτσι κι άλλο την ήδη χαμηλή αυτοεκτίμησή τους. Από την άλλη πλευρά όμως οι Hunt & Marshall (2005)

διασαφηνίζουν πως δεν αντιμετωπίζουν όλα τα παιδιά προβλήματα κοινωνικής συμπεριφοράς συμφωνώντας με τους Kavale & Forness και τους Ochoa & Palmer οι οποίοι αναφέρουν πως ορισμένοι μαθητές είναι δημοφιλείς στο σχολείο τους και γενικά έχουν καλές κοινωνικές σχέσεις με τους συμμαθητές τους.

Οι Hagmeier (1955) και Ware και συν. (1957), όπως αναφέρουν οι Βίκη και Παπάνης (2007) υποστηρίζουν ότι το είδος και ο βαθμός της αναπηρίας δεν παίζει βασικό ρόλο στη διαμόρφωση της στάσης των αναπήρων για την ίδια τους την αναπηρία. Αντιθέτως, μεγάλη επιρροή ασκεί η δομή της προσωπικότητάς τους και η στάση του περίγυρού τους, ιδιαίτερα της οικογένειας. Είναι προφανές πως η αποδοχή του παιδιού με αναπηρία και η κοινωνικοποίησή του στην οικογένειά του κυρίως και στο σχολείο, στον επαγγελματικό τους χώρο και γενικότερα στην κοινωνία στη συνέχεια είναι καθοριστικής σημασίας.

1.3. Στυλ Γονεϊκής Συμπεριφοράς

Όπως φαίνεται και από τα προαναφερόμενα, οι εμπειρίες που βιώνει ένα παιδί στον οικογενειακό χώρο κατά τα πρώτα στάδια της ζωής του θέτουν τη βάση για τις εμπειρίες που θα έχει ως έφηβος και ως ενήλικας (Παρασκευόπουλος, 1985). Επιπρόσθετα, ο Goleman (1998, σ.268) πρεσβευτής της σπουδαιότητας της συναισθηματικής νοημοσύνης, τονίζει πως «ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους – είτε πρόκειται για άτεγκτη πειθαρχία είτε για ενσυναισθηματική κατανόηση, αδιαφορία ή ζεστασιά – έχει βαθιά και διαρκή επίδραση στη συναισθηματική ζωή του παιδιού».

Η Gilligan (1982) σχολιάζει πως το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει την ανάπτυξη της κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού και διευκολύνει τη διαμόρφωση τόσο της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς γενικά όσο και της κοινωνικά

αποδεκτής συμπεριφοράς που ορίζεται κατά φύλο και ο Greenglass (1982) θεωρεί πως η μάθηση της κοινωνικής συμπεριφοράς γίνεται τόσο άμεσα όσο και έμμεσα με τη χρησιμοποίηση θετικής ενίσχυσης για την επιθυμητή συμπεριφορά και αρνητικής ενίσχυσης ή τιμωρίας για την ανεπιθύμητη.

Η συμπεριφορά και στάση των γονέων, η προσωπικότητά τους αλλά και οι ενδοοικογενειακές σχέσεις που αναπτύσσονται αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την κοινωνικοποίηση και εξέλιξη των παιδιών. Η αμερικανίδα ερευνήτρια Baumrind, όπως παρατίθεται στον Μπεζεβέγκη (2008), με διάφορες έρευνες που έχει διεξάγει καθόρισε ότι η γονεϊκή συμπεριφορά μπορεί να περιγραφεί με δύο διαστάσεις: η μία είναι ο έλεγχος/ απαιτήσεις και η άλλη είναι η ανταπόκριση/ ενδιαφέρον. Η πρώτη διάσταση αντιπροσωπεύει την ύπαρξη κανόνων ενώ η δεύτερη το συναισθηματικό κλίμα που περιβάλλει τη γονεϊκή συμπεριφορά. Κατά τον Μπεζεβέγκη (2008) ο συνδυασμός των παραπάνω διαστάσεων δημιουργεί τέσσερις τύπους γονεϊκού στυλ.

A) οι διαλεκτικοί – θετικοί γονείς. Αυτοί που ασκούν έλεγχο αλλά και έχουν απαιτήσεις/προσδοκίες από τα παιδιά τους. Συγχρόνως είναι ευαίσθητοι στις ανάγκες τους κάνουν διάλογο και παίρνουν υπόψη τις ανάγκες τους. Αυτή η γονεϊκή συμπεριφορά έχει ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη του παιδιού με αναπηρία. Βοηθά στο να αποκτήσει το παιδί συναισθηματική σταθερότητα, ικανοποίηση, αυτοπεποίθηση και αυτοέλεγχο. Τα χαρακτηριστικά αυτά το βοηθούν στη καλή σχολική επίδοση και κατά την εφηβεία στην αυτοεκτίμηση.

B) οι αυταρχικοί γονείς. Ασκούν έλεγχο και έχουν απαιτήσεις αλλά διαφέρουν στο ότι θέτουν ως προτεραιότητα την υπακοή και συμμόρφωση χωρίς να εξηγούν το λόγο και χωρίς να του επιτρέπουν να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων.

Ως αποτέλεσμα αυτής της συμπεριφοράς είναι η ανασφάλεια στις διαπροσωπικές σχέσεις που εντείνεται στην περίπτωση του παιδιού με αναπηρία.

Γ) οι αδιάφοροι – απορριπτικοί γονείς. Συνδυάζουν την απουσία απαιτήσεων από το παιδί με την αδιαφορία ή και την απόρριψή του. Δείχνουν πολύ απασχολημένοι με άλλα θέματα και κρατούν το παιδί σε απόσταση. Τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς αυτής είναι να αναπτύσσουν τα παιδιά προβλήματα ανάπτυξης δυσκολία στην κοινωνικοποίηση, ανυπακοή, απουσία αυτοελέγχου.

Δ) οι παραχωρητικοί - ανεκτικοί γονείς. Είναι συναισθηματικά θερμοί και αποδέχονται το παιδί αλλά δεν θέτουν όρια με αποτέλεσμα το παιδί να παίρνει αποφάσεις χωρίς να είναι έτοιμο και χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητές του. Οι γονείς με τη συμπεριφορά αυτή οδηγούν τα παιδιά σε ανωριμότητα, παρορμητικότητα και σχεδόν καθόλου αυτοέλεγχο.

Σύμφωνα με τον Τάνταρο (2001, σ. 20) «το 'θετικό' και το 'ανεκτικό' είναι σχήματα αποδοχής, το 'ανεκτικό' και το 'αδιάφορο' είναι μη απαιτητικά σχήματα, το 'αδιάφορο' και το 'αυταρχικό' είναι απορριπτικά, ενώ το 'αυταρχικό' και το 'θετικό' είναι σχήματα ελέγχου»

Είναι εμφανές πως οι διαλεκτικοί - θετικοί γονείς, μέσα από τη συνεργασία και το διάλογο, δίνοντας ελευθερία αλλά θέτοντας και όρια πετυχαίνουν την αυτονομία του παιδιού. Οι διαλεκτικοί γονείς παιδιών με αναπηρία, χωρίς να παραβλέπουν τις δυσκολίες και το γεγονός της αναπηρίας τους, αποδέχονται τα παιδιά τους και τα βοηθούν στο να χτίσουν την αυτοπεποίθησή τους.

Όπως αναφέρει η Μαλικιώση – Λοΐζου (2001, σ.62), η προσφορά των γονιών προς τα παιδιά τους «συνδέεται κυρίως με τη στήριξη που θα προσφέρουν στα παιδιά προκειμένου αυτά να αναπτυχθούν και όχι με την προσπάθειά τους να διαμορφώσουν και να ελέγξουν οι ίδιοι την ανάπτυξή τους».

Η Χουρδάκη (1999) μελετώντας την ιδιαίτερη δομή της ελληνικής οικογένειας προτείνει τέσσερις γονεϊκούς τύπους:

- τους ευερέθιστους, που ξεσπούν τα νεύρα τους στα παιδιά
- τους φιλόδοξους, που έχουν πολλές απαιτήσεις και προσδοκίες από τα παιδιά
- τους απορριπτικούς, που απορρίπτουν γενικά τα παιδιά τους
- τους υπερπροστατευτικούς, που συμπεριφέρονται στα παιδιά τους ως ανώριμα και αδύναμα.

Οι αναπηρίες των παιδιών δυσκολεύουν τους γονείς στο έργο τους, ανεξαρτήτως του τύπου τους. Είναι βασικό και καθοριστικό να αντιληφθεί ο γονέας τη συμπεριφορά του και τις αδυναμίες και τους κινδύνους που προκαλούνται από αυτήν στην ωριμότητα και ανεξαρτητοποίηση των παιδιών.

Κεφάλαιο 2^ο

Επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου και λήψη επαγγελματικής απόφασης

2.1 Επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου

Η μόρφωση και η, άμεσα συνυφασμένη μαζί της, επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη ενός παιδιού αποτελούν σημαντικές αξίες για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του αλλά και του κοινωνικού συνόλου. Για την επαγγελματική ένταξη των ατόμων με αναπηρία χρειάζεται να γίνει αρχικά αξιολόγηση των δυσλειτουργιών, διερεύνηση αναγκών, ενδιαφερόντων και κλίσεων, προσανατολισμός και κατάρτισή τους. Η Συριοπούλου – Δελλή (2005, σ.79) υποστηρίζει ότι τα άτομα με αναπηρία «ακόμα κι αν δεν συμβάλλουν συνολικά στην οικονομική ανάπτυξη η προσπάθεια εκπαίδευσής τους, καθώς και της κοινωνικής και

επαγγελματικής τους ένταξης οδηγεί στη βελτίωση της ποιότητας ζωής, του βιοτικού επιπέδου και τελικά προς το συνολικό κοινωνικό όφελος»

Κατά την επαγγελματική πορεία και εξέλιξη του ο άνθρωπος καλείται σε διάφορες φάσεις της ζωής του να λάβει διάφορες καθοριστικές γι' αυτόν και την οικογένειά του αποφάσεις. Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός του είναι απαραίτητος για τη λήψη των κατάλληλων γι' αυτό αποφάσεων με αποτέλεσμα την υγιή ζωή του και την ομαλή κοινωνικοποίησή του.

Στην περίπτωση ατόμου με αναπηρία κατά την επιμόρφωση και την επαγγελματική του σταδιοδρομία χρειάζεται να ξεπεράσει – τόσο στην αρχική του αναζήτηση όσο και γενικότερα στη σταδιοδρομία του – εμπόδια και ανασταλτικές καταστάσεις που σχετίζονται με:

A) την ίδια την αναπηρία, αν είναι εκ γενετής ή επίκτητη, καθώς το γεγονός αυτό και ο βαθμός σοβαρότητάς της επηρεάζει σε κάποιο βαθμό την εξέλιξή του (Ζερβός, 2002)

B) τον εσφαλμένο τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει την αναπηρία του. Σύμφωνα με τη Ζώνιου – Σιδέρη (1998) μπορεί να αναπτύξει σύμπλεγμα ηττοπάθειας που οδηγεί στην αυτό-περιθωριοποίησή του.

Γ) το αν και σε ποιο βαθμό έχει την αποδοχή και τη στήριξη της οικογένειάς του. Κάποιες οικογένειες, είτε επειδή έχουν χρηματικό όφελος, είτε επειδή έχουν αναχρονιστικές αντιλήψεις κρατούν τα άτομα με αναπηρία μακριά από την εργασία (Ζερβός, 2007).

Δ) τη στάση της κοινωνίας απέναντί του. Οι εργοδότες συχνά απορρίπτουν άτομα με αναπηρία, λόγω προκαταλήψεων και στερεοτύπων που έχουν, προφασιζόμενοι λόγους που αφορούν τη δύσκολη φύση εργασίας ή τη δυσκολία στην πρόσβαση. Οι Καπούσι, Κουρλέτη και Φονιά (2010, σ. 29) αναφέρουν ότι «αν τα

στερεότυπα και η υποβάθμιση των δυνατοτήτων των αναπήρων είναι ο ένας παράγοντας, ο άλλος είναι η λανθασμένη αίσθηση των εργοδοτών για τις εργασιακές δυνατότητες που απαιτούνται προκειμένου να καλυφθεί επαρκώς μία θέση». Αυτό οφείλεται όχι τόσο στην έλλειψη ενημέρωσης των εργοδοτών από το κράτος σχετικά με κοινοτικά προγράμματα που υπάρχουν για την απασχόληση ατόμων με αναπηρία, αλλά στην έλλειψη ευαισθητοποίησης των εργοδοτών ώστε να υπάρχει πρακτέα αποδοχή ατόμων με αναπηρία ως ισοτίμων και ικανών για εργασία.

Ε) τη γενικότερη οικονομική – κοινωνική κατάσταση. Σήμερα, στην Ελλάδα που υπάρχει υψηλό ποσοστό ανεργίας, τα άτομα με αναπηρία πλήττονται σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό. Οι Χαραλαμπίδου και Αθηναίου (2010, σ. 33) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι «τα άτομα αυτά έχουν δύο με τρεις φορές μεγαλύτερες πιθανότητες από τους υπόλοιπους να μείνουν άνεργα και για περισσότερο χρονικό διάστημα»

Οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων θέτοντας διάφορους περιορισμούς και προσαρμόζοντάς τις στις δικές τους ανάγκες και απαιτήσεις.

2.2 Διαδικασία λήψης επαγγελματικής απόφασης

Η διαδικασία και η λήψη επαγγελματικής απόφασης εξαρτώνται από την προσωπικότητα του ατόμου, που έχει άμεση συνάρτηση με το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η εκλογή του επαγγέλματος προσδιορίζεται από πολλά και ποικίλα κίνητρα, τόσο στην αρχική σκέψη ή σύλληψη κάποιου επαγγελματικού σχεδίου, όσο και στην οριστική απόφαση. Όπως όλα τα κίνητρα, έτσι και τα επαγγελματικά χαρακτηρίζονται από ένταση, κατεύθυνση, αρχή ή προέλευση, αλλά και σταθερότητα ή ευστάθεια στη συνέχεια (Παπάνης και συν. 2007). Η ένταση του κινήτρου σχετίζεται με τη δύναμη, με την οποία αυτό παρουσιάζεται ως αδύνατο

ή ισχυρό ή και ως πολύ ισχυρό κίνητρο για την επιλογή ενός επαγγέλματος. Η κατεύθυνση αναφέρεται στον προσανατολισμό της παρωθητικής δύναμης προς διάφορα επαγγέλματα και τις συνθήκες άσκησης επιμέρους επαγγελμάτων (συνθήκες εργασίας, οικονομικές απολαβές, προϋποθέσεις απόκτησης ενός επαγγέλματος και επιτυχίας σ' αυτό κ.λ.π.).

Η αρχή ή προέλευση ενός κινήτρου σχετίζεται με τη χρονικότητα των κινήτρων, δηλαδή τη σύλληψη επαγγελματικού σχεδίου και την απόφαση πραγματοποίησής του. Έτσι, μπορεί κανείς να διακρίνει τέσσερις τύπους κινήτρων:

Α) τα πολύ πρώιμα, που τοποθετούνται στην ηλικία φοίτησης στο δημοτικό σχολείο

Β) τα πρώιμα, που χαρακτηρίζουν την εφηβική, κυρίως, ηλικία

Γ) τα όψιμα, που τοποθετούνται στην περίοδο μετά την εφηβεία και

Δ) τα πολύ όψιμα, που σχετίζονται με αποτυχημένες αποφάσεις του ατόμου για επαγγελματική ένταξη.

Η σταθερότητα ή η ευστάθεια ενός κινήτρου στην επαγγελματική επιλογή σχετίζεται με το βαθμό αποφασιστικότητας του ατόμου και το πόσο επηρεάζεται από την οικογένειά του. Η επαγγελματική επιλογή ακολουθεί μία πορεία φάσεων και σταδίων, που καθορίζονται ηλικιακά και έχουν σχέση με τις γενικότερες εμπειρίες του ατόμου, αλλά και τις διαπροσωπικές σχέσεις και την επικοινωνία που έχει με την οικογένειά του. Η επιλογή επαγγέλματος ή η επιθυμία απόκτησης μίας επαγγελματικής θέσης δεν αποτελούν αυτοτελείς πράξεις, αλλά πολυετείς διαδικασίες συνδεδεμένες με εμπειρίες και βιώματα.

Η λήψη επαγγελματικής απόφασης εντάσσεται χρονικά στην εφηβική ηλικία. Αυτό οφείλεται στις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις και το εκπαιδευτικό σύστημα, που καλεί τους νέους να διαλέξουν ένα είδος σπουδών ή να εισέλθουν

απευθείας στην αγορά εργασίας. Οι έφηβοι με αναπηρία καλούνται σχετικά νωρίς να πάρουν αυτή τη σοβαρή απόφαση που θα επηρεάσει το μέλλον τους σε μία ευαίσθητη και μεταβατική περίοδο.

Επαγγελματικές προτιμήσεις και ενδιαφέροντα παρουσιάζονται από τη προσχολική ηλικία. Το κάθε παιδί μιμείται τους ενήλικες του άμεσου περιβάλλοντός του, ταυτίζεται συχνά με αυτούς και υιοθετεί πολλές φορές τις επαγγελματικές του ασχολίες. Οι επαγγελματικές επιλογές στην ηλικία αυτή εκδηλώνονται κυρίως με το παιχνίδι και τη φαντασία. Το παιδί αλλάζει διαρκώς προτιμήσεις και δε συνειδητοποιεί την ουσία και ιδιαιτερότητα του επαγγέλματος που θέλει να υποδυθεί.

Στη σχολική ηλικία εγκαταλείπει αυτήν την ασυνείδητη επιλογή επαγγελμάτων και αποκτά κάποιες ευρύτερες σχετικές γνώσεις. Αλλά και στην περίοδο αυτή τα επαγγελματικά σχέδια του παιδιού είναι συχνά πολύ φιλόδοξα και εξωπραγματικά. Μέσα από την κοινωνικοποίηση του παιδιού πολλά από τα παιχνίδια που επιλέγει (στα παιχνίδια του, στις ζωγραφιές του κ.ά), ενδέχεται να είναι επιθυμίες των γονιών του. Μέσα από συζητήσεις των γονιών, είτε με το ίδιο το παιδί, είτε με άτομα του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, άμεσα ή έμμεσα δηλαδή, φαίνονται και οι αντιλήψεις και προτιμήσεις τους σε διάφορα επαγγέλματα.

Με την πάροδο του χρόνου το άτομο καταλήγει σιγά – σιγά σε κάποιο επάγγελμα ή επαγγελματική κατεύθυνση, με κριτήριο τα ενδιαφέροντά του αλλά και το μέγεθος της αναπηρίας του. Στην τελική του απόφαση παίζουν ρόλο όχι μόνο οι επιδόσεις του στο σχολείο αλλά και οι ιδιαίτερες ασχολίες του (αθλητικές, καλλιτεχνικές κ.λ.π.), μαζί με παράγοντες, όπως η αυτοεκτίμηση και η αντανάκλασή του 'εγώ' στο μέλλον. Το οικογενειακό και το στενό κοινωνικό περιβάλλον φαίνεται να ασκούν μία σημαντική επίδραση στον αντίστοιχο προβληματισμό και στην οριοθέτηση του ατόμου προς μία κατεύθυνση.

Με την κατάληξη σε κάποιες επαγγελματικές ομάδες το παιδί αρχίζει να αναζητά μία λεπτομερέστερη ενημέρωση. Η εκλογή του επαγγέλματος κορυφώνεται στην απόφαση του νέου να εκλέξει ένα επάγγελμα που να 'ταιριάζει' με τις δικές του έμφυτες ικανότητες, ώστε να επιτευχθεί ταύτιση μεταξύ προσωπικότητας και επαγγέλματος.

2.2.1 Στρατηγικές λήψης επαγγελματικής απόφασης

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες σχετικές με τον τρόπο λήψης απόφασης. Η αποτελεσματικότητα μίας απόφασης εξαρτάται από την αυτογνωσία του ατόμου αλλά και την ικανότητα λήψης απόφασης και αυτογνωσία των υπολοίπων μελών της οικογένειας. Εδώ χρειάζεται να διακρίνουμε διάφορες μορφές και στρατηγικές λήψης απόφασης. Αυτές είναι:

- Εξαρτημένη απόφαση. Φαινομενικά, είναι η πιο εύκολη απόφαση αφού περιορίζεται κατ' ουσία στο να αποδεχθεί κανείς την επιλογή των άλλων. Μία εξαρτημένη απόφαση, όμως, μπορεί να έχει δυσάρεστες επιπτώσεις και να συνδέεται με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Σε μία εξαρτημένη απόφαση τον πιο σημαντικό ρόλο παίζει η οικογένεια, οπότε γίνεται εύκολα κατανοητό πως αν τα αποτελέσματα μίας τέτοιας απόφασης δεν είναι τα επιθυμητά, μπορεί να οδηγήσουν σε μία ενδοοικογενειακή σύγκρουση. Δεδομένου ότι τέτοιου τύπου αποφάσεις δείχνουν συνήθως και υπερπροστατευτικούς ή και αυταρχικούς γονείς είναι φανερό πως το παιδί δεν κάνει βήματα προς ανεξαρτητοποίηση και δεν αποκτά αυτογνωσία και αυτοέλεγχο.
- Διαισθητική απόφαση. Το άτομο που παίρνει μία τέτοια απόφαση βασίζεται στις εσωτερικές του αντιδράσεις. Αυτού του είδους οι

αποφάσεις είναι συνήθως αυθόρμητες και παρορμητικές και μπορεί να έχουν περιορισμένη εγκυρότητα. Η έλλειψη λογικής κατά τη λήψη απόφασης, η ανυπαρξία μακροπρόθεσμων στόχων δείχνει ανωριμότητα και έλλειψη αυτοελέγχου. Μία διαισθητική απόφαση είναι συνήθως η απόφαση που παίρνει ένα παιδί που το στυλ συμπεριφοράς των γονιών του είναι αδιάφοροι ή και παραχωρητικοί.

- Ορθολογική απόφαση. Περιλαμβάνει διερεύνηση των αναγκών του ατόμου και του περιβάλλοντος και απαιτεί πολύ χρόνο. Στην ορθολογική απόφαση λαμβάνονται υπόψη τόσο τα προσωπικά συναισθήματα και οι προτιμήσεις όσο και οι γνώμες των ειδικών αλλά και της οικογένειας. Στην περίπτωση του παιδιού με αναπηρία αναζητούνται οι κατάλληλες στρατηγικές γι' αυτό καθώς και οι ιδιαίτερες ικανότητες και δεξιότητές του. Η ορθολογική απόφαση δείγμα αυτοπεποίθησης και αυτοελέγχου φανερώνει διαλεκτικούς γονείς.

Οι αποφάσεις που παίρνει κάποιος δέχονται επιδράσεις και από εξωτερικούς παράγοντες. Αυτές σύμφωνα με την Καλογήρου (1987, σ.41) προέρχονται:

- από πιέσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος (οι αξίες και οι αντιλήψεις που διαμορφώθηκαν μέσα στην οικογένεια)
- από συμβουλές, υποδείξεις και παρατηρήσεις ατόμων από το στενό ή και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον
- από πληροφορίες και πρότυπα που προωθούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

2.2.2 Λήψη επαγγελματικής απόφασης ατόμου με αναπηρία

Ως απόφαση ορίζεται η διαδικασία επιλογής μίας κατεύθυνσης δραστηριοτήτων ανάμεσα από διάφορες εναλλακτικές λύσεις που στην περίπτωση των ατόμων με αναπηρία είναι περιορισμένες από το είδος της αναπηρίας τους. Οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις επηρεάζουν το παιδί με αναπηρία αλλά και την οικογένειά του με μία σχέση αλληλεπίδρασης. Οι λανθασμένες αποφάσεις μπορεί να αναστείλουν την προσωπική και κοινωνική εξέλιξη των ατόμων με αναπηρία, γι' αυτό και η σωστή λήψη είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς κάθε προηγούμενη απόφαση είναι, σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, δεσμευτική για κάθε επόμενη. Η δεσμευτική φύση των αποφάσεων οφείλεται στην οικογένεια αλλά και στο εκπαιδευτικό σύστημα που δεν επιτρέπουν πάντα τη δυνατότητα αλλαγής τους.

Όπως υποστηρίζει και ο Αμερικανός ψυχολόγος Albert Ellis (Μαλικιώση - Λοϊζου, 1998) οι άνθρωποι κυριαρχούνται από έντεκα παράλογες ιδέες που τους εμποδίζουν να αντιμετωπίσουν λογικά τον εαυτό τους και τον κόσμο, οδηγώντας σε στερεοτυπικές αντιλήψεις. Μία από αυτές είναι πως οι προηγούμενες εμπειρίες και γεγονότα στη ζωή ενός ανθρώπου καθορίζουν την τωρινή συμπεριφορά του και δεν μπορούν να αλλάξουν.

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται δεν έχουν όλες την ίδια σημαντικότητα. Μία απόφαση είναι δύσκολη, όταν όλες οι εναλλακτικές λύσεις φαίνονται το ίδιο ελκυστικές ή δημιουργούν τα ίδια προβλήματα. Η σημαντικότητά της εξαρτάται από το βαθμό δυσκολίας της, την αναγκαιότητά της, τη συναισθηματική και γνωστική επένδυση, τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων από την απόφαση αυτή και τις δεσμεύσεις που συνεπάγεται. Παραδείγματος χάριν, ένας μαθητής με αναπηρία καλείται να επιλέξει μεταξύ γενικού ή ειδικού σχολείου. Σε αυτήν τη φάση το παιδί συμμετέχει ελάχιστα και δεν προβαίνει ελεύθερα και αβίαστα στην απόφαση που

υποτίθεται πως παίρνει μόνο του. Στην πραγματικότητα όμως για να αποφασίσει κάποιος κάτι χρειάζεται να έχει εναλλακτικές λύσεις – στην Ελλάδα δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια επιλογών ειδικά στην επαρχία. Η επιλογή που θα κάνει εξαρτάται επίσης από τον τρόπο που τον ανάθρεψαν οι γονείς του και το γονεϊκό στυλ τους.

Η λήψη απόφασης συνδέεται άμεσα με τον τρόπο που σκέφτεται το ίδιο αλλά και με τη σχέση που έχει με τα άλλα μέλη της οικογένειας (γονείς, αδέρφια), με τον ευρύτερο συγγενικό περίγυρο (παππούδες, γιαγιάδες, θείοι, θείες, ξαδέρφια) και με τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο (σχολείο, παρέες, Μ.Μ.Ε., εκκλησία κ.ά). Πιο σημαντικός για αποφάσεις επαγγελματικής φύσης είναι ο ρόλος της οικογένειας με έμμεσες όμως επιρροές από τα Μ.Μ.Ε. αλλά και την εκκλησία κάποιες φορές. Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. επηρεάζει το παιδί είτε άμεσα, ή και έμμεσα. Πολλές φορές η εικόνα που έχουν οι γονείς για την αγορά εργασίας εξαρτάται και από τα πρότυπα που προβάλλουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

2.3 Επίδραση της οικογένειας στη λήψη επαγγελματικής απόφασης

Η επίδραση του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος στο παιδί που λαμβάνει μία επαγγελματική απόφαση - είτε πρόκειται για σπουδές που θα το βοηθήσουν στη σταδιοδρομία του, είτε στην επιλογή επαγγέλματος – είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η Σιδηροπούλου - Δημακάκου (2008, σ. 106) αναφέρει ως αναμενόμενο «όταν η οικογένεια έχει ισχυρή επιρροή, να υιοθετούνται *a priori* οι επιλογές που πραγματοποιούνται μέσα στο πλαίσιο της και να περιορίζεται η αυτονομία των μελών της εκτός των πλαισίων της». Οι γονείς επηρεάζουν, όπως αναφέρει η Πάντα (1988), με τις αντιλήψεις τους, τις αξίες τους, τον τρόπο σκέψης και έκφρασής τους ακόμη και τις επιλογές του παιδιού στο μέλλον, όπως οι επαγγελματικές, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε ασυνείδητα. Οι πρώτες αποφάσεις που παίρνουν τα παιδιά σχετικά με την

επαγγελματική τους αποκατάσταση είναι περίπου στα 15-18 έτη. Το κοινωνικό/μορφωτικό/οικονομικό επίπεδο των γονιών επηρεάζει τις επαγγελματικές αποφάσεις των παιδιών όπως δείχνουν διάφορες έρευνες κυρίως στις δεκαετίες του 70 και του 80. Οι γονείς έχουν άγχος σχετικά με τις αποφάσεις για επιλογή επαγγέλματος των παιδιών τους και ακόμη περισσότερο οι γονείς παιδιών με αναπηρία. Αυτό συμβαίνει γιατί το άγχος τους πηγάζει από την ανασφάλεια που νιώθουν για το βιοπορισμό των παιδιών τους όταν δεν θα είναι σε θέση να το βοηθήσουν και να το στηρίξουν. Η Σωτηροπούλου (2011) αναφέρει ως σύνηθες συναίσθημα των γονιών παιδιού με αναπηρία το άγχος για το αβέβαιο μέλλον του – ποιος θα το φροντίσει όταν εκείνοι δεν θα είναι στη ζωή.

Είναι γεγονός πως οι γονείς αλλά και ολόκληρη η οικογένεια ενός παιδιού με δυσλειτουργίες έχουν περισσότερους λόγους στο να επιθυμούν να αποκατασταθεί επαγγελματικά. Η αναπηρία του δημιουργεί επιπρόσθετο άγχος στην οικογένεια και πολλές φορές δρα αρνητικά στις διαπροσωπικές σχέσεις και γενικά στην επικοινωνία της οικογένειας. Η επαφή της οικογένειας με άλλες οικογένειες που έχουν αντιμετωπίσει παρόμοια θέματα μπορεί να οδηγήσει σε συμπεράσματα και αποφάσεις που θα είναι προς όφελος όλων. Σύμφωνα με το Mezirow (2007) και τη θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης κάθε άνθρωπος και ιδιαίτερα οι ενήλικες αντιμετωπίζουν αποπροσανατολιστικά διλήμματα. Στην περίπτωση των γονέων με παιδιά με αναπηρία ένα από τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν είναι αν φέρονται σωστά και αν λειτουργούν βοηθητικά προς το παιδί τους. Όταν έρθουν σε επαφή με γονείς που βιώνουν το ίδιο πρόβλημα και μέσα από τη συζήτηση βρίσκουν κοινούς αλλά και νέους τρόπους δράσης και αντιμετώπισης του διλήμματος. Στη συνέχεια εφαρμόζουν αυτούς τους νέους τρόπους δράσης και το αποτέλεσμα τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην οικογένεια. Το σπίτι μπορεί

ακόμη και το ίδιο να μετατραπεί σε παραγωγική μονάδα και τα άτομα με αναπηρία μέσα από αυτό να ξεδιπλώσουν τα ταλέντα, τις ιδιαίτερες κλίσεις και τις δεξιότητές τους.

Καλό είναι οι γονείς, για να μπορέσουν μεταξύ άλλων να αποβάλλουν το άγχος και την απογοήτευσή τους σχετικά με τον βιοπορισμό και το επάγγελμα του παιδιού τους, να απευθυνθούν σε σύμβουλο Επαγγελματικού Προσανατολισμού που θα τους ενημερώσει για τις εναλλακτικές επιλογές επαγγέλματος. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να συνειδητοποιήσουν πώς μπορούν να στηρίξουν το παιδί τους ώστε να βοηθηθεί, να αποκτήσει αυτογνωσία και να προχωρήσει στη λήψη της σωστής γι' αυτό απόφασης. Τα αρνητικά συναισθήματα που διακατέχουν τους γονείς των Α.Μ.Ε.Α. (ντροπή, λύπη, απογοήτευση, αμφιταλάντευση, φόβος, απελπισία, απόγνωση, απομόνωση, προσποίηση) είναι παράμετροι που δεν πρέπει να αγνοούνται κατά τον Μπουσκάλια, όπως αναφέρεται στο Δελλασούδας (2002) αλλά να αντιμετωπίζονται και να συνεκτιμώνται στη διαδικασία του σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

2.4 Η σημασία του Επαγγελματικού Προσανατολισμού

Η εργασία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη και την εξέλιξη του ανθρώπου, αφού συμβάλλει τόσο στην επιβίωσή του, λειτουργώντας ως πηγή πλούτου, όσο και στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του (Παπαϊωάννου, 1990). Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός είναι ένας κοινωνικός θεσμός που ως σκοπό έχει να βοηθήσει στη λήψη επαγγελματικής απόφασης. Δεδομένης της αλλαγής των αναγκών, των δεξιοτήτων, της προσωπικότητας γενικότερα του ατόμου με την πάροδο των χρόνων αλλά και με τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές γίνεται φανερό πως ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός είναι μία συνεχής διαδικασία,

μεγάλης διάρκειας – συνήθως σχεδόν όσης και η διάρκεια εργασίας ενός ατόμου – που απώτερο στόχο έχει την ανάπτυξη αυτογνωσίας και την αξιοποίηση των ικανοτήτων του ατόμου ώστε να επιτύχει την αυτοπραγμάτωση.

Ένας ειδικά εκπαιδευμένος σύμβουλος, κατά τους Παπάνη, Γιαβρίμη και Βίκη (2007) μέσα από αυτήν τη διαδικασία του Επαγγελματικού Προσανατολισμού μπορεί να βοηθήσει το παιδί:

- Να γνωρίσει και να αποδεχθεί τον εαυτό του, να εντοπίσει και να κατανοήσει τα ατομικά του χαρακτηριστικά (ικανότητες, ενδιαφέροντα, κλίσεις, φιλοδοξίες) και να διαμορφώσει τις αξίες του σε ένα ικανοποιητικό αξιολογικό σύστημα.
- Να αποκτήσει τις γνώσεις και δεξιότητες, που είναι απαραίτητες για την πραγματοποίηση συνετών επιλογών.
- Να αναπτύξει ορθές αντιλήψεις απέναντι στην εργασία.
- Να επιτύχει ικανοποιητική προσαρμογή στα εργασιακά περιβάλλοντα και
- Να προβεί σε συνετές, ελεύθερες και αβίαστες επιλογές εκπαιδευτικών εμπειριών και επαγγελματικών κατευθύνσεων

Οι γονείς του παιδιού με αναπηρία, δεδομένης της χαμηλής αυτοεπάρκειας και της ανάγκης για υπερπροστασία του παιδιού που συχνά αισθάνονται για το παιδί τους (Σωτηροπούλου, 2011) καλό είναι να απευθυνθούν σε έναν σύμβουλο Επαγγελματικού Προσανατολισμού ώστε να βοηθήσουν το παιδί τους να αποκτήσει αυτογνωσία, να κάνει τις κατάλληλες επιλογές εργασίας. Ο ρόλος του συμβούλου στην περίπτωση αυτή δεν είναι μόνο να ενημερώσει για τα διαθέσιμα και κατάλληλα προγράμματα κατάρτισης αλλά και να το «βοηθήσει να επιλέξει μία ειδικότητα που να μπορεί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της και η οποία να ικανοποιεί το άτομο,

να το διευκολύνει στο σωστό Επαγγελματικό Προσανατολισμό, όταν αυτό δυσκολεύεται να επιλέξει κατάλληλο» (Συριοπούλου – Δελλή, 2005, σ.80).

Η συμβουλευτική για Επαγγελματικό Προσανατολισμό παρέχει, εκτός των άλλων και κοινωνική στήριξη στο παιδί, στην οικογένειά του και στο συγγενικό περιβάλλον ώστε να γίνει η λήψη σωστής επαγγελματικής απόφασης. Το παιδί με αναπηρία παίρνοντας τη σωστή απόφαση και μέσα από την εργασία του θα βοηθηθεί να αποκτήσει αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση και ευτυχία. Οι οικονομικές απολαβές βοηθούν το άτομο να αποκτήσει αυτοτέλεια, να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής του και τους γονείς του να έχουν λιγότερο άγχος και να μειωθεί το αίσθημα του κοινωνικού στίγματος που αισθάνονται. Ο αποκλεισμός του από την παραγωγική διαδικασία «το περιορίζει σε μια περιθωριακή κοινωνική κατάσταση που το απομακρύνει από τους συνανθρώπους του». (Πολυχρονοπούλου, 1997, σ.262). Μέσω της εργασίας επιτυγχάνεται η ομαλή του κοινωνική προσαρμογή και βοηθά το παιδί όχι μόνο να φτάσει στην αυτοπραγμάτωση, αλλά και στη μείωση και άρση στερεότυπων της κοινωνίας.

Οι Παπάνης και συν. (2007) επικαλούμενοι τους Harding & Phillips (1986), και Σιδηροπούλου – Δημακάκου (1995) αναφέρουν πως τα άτομα με αναπηρία θεωρούν πως η εργασία παρέχει ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης, συνεπάγεται συναισθηματική ευχαρίστηση και αυξάνει το αίσθημα ασφάλειας. Αντιθέτως, τα άτομα με αναπηρία που δεν εργάζονται παραμένοντας στο σπίτι ή σε προνοιακό ίδρυμα, βρίσκονται σε δυσμενέστερη κοινωνική θέση, καθώς δέχονται αρνητικές κρίσεις από το κοινωνικό περιβάλλον.

Το ποσοστό ανεργίας των ατόμων με αναπηρία είναι κατά πολύ υψηλότερο από το ποσοστό ανεργίας του υπόλοιπου πληθυσμού. Τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία για να ενταχθούν στην αγορά εργασίας δεν

συνδέονται μόνο με την αναπηρία τους, αλλά, σε μεγάλο βαθμό, με την 'ιδιαίτερη' μεταχείριση την οποία υφίστανται από εργοδότες και συνεργάτες, η οποία αποτελεί και παράγοντα αποκλεισμού τους ή και μη διατήρησης της θέσης τους. Μάλιστα, κανένας δεν ασχολείται με το αν τους αρέσει η εργασία που κάνουν. Ο Hoyt (όπ.αναφ. στο Συριοπούλου – Δελλή, 2005, σ.79) σχολιάζει την αντίληψη που έχει η κοινωνία για την επαγγελματική ικανοποίηση των ατόμων με αναπηρία λέγοντας χαρακτηριστικά: «εάν βρεθεί οποιαδήποτε πληρωμένη εργασία για ένα ανάπηρο άτομο, φαίνεται να ανακουφίζόμαστε και να μας προκαλεί έκπληξη εάν αυτό το άτομο είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από αιωνίως ευγνώμον».

Κεφάλαιο 3^ο

Θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία

3.1 Θεωρητικό πλαίσιο της επαγγελματικής συμβουλευτικής

Οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για την επαγγελματική συμβουλευτική και λήψη αποφάσεων μπορούν να εφαρμοστούν και στα άτομα με αναπηρία με ορισμένους περιορισμούς και προσαρμογές. Οι σημαντικότερες θεωρίες είναι του Holland, του Ginzberg, του Super, του Bandura και της σταδιοδρομίας.

3.1 Τυπολογική θεωρία του Holland

Η τυπολογική θεωρία του Holland υποθέτει ότι κατά το χρόνο της επαγγελματικής επιλογής, το άτομο επηρεάζεται από έναν αριθμό παραμέτρων όπως η κληρονομικότητα, οι φίλοι, οι γονείς κλπ και ότι «οι εμπειρίες που έχει αποκτήσει το άτομο στη ζωή του το κάνουν να αναπτύσσει μια ιεραρχία συνηθειών και μεθόδων

για την επικοινωνία με το περιβάλλον του. Δηλαδή αυτές οι μέθοδοι και οι συνήθειες είναι συνάρτηση των επιδράσεων των διαφόρων μορφών φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο λειτουργεί» (Ηλιάδης, 1996, σ.161).

Οι βασικές αρχές της θεωρίας του Holland είναι:

- Τα επαγγελματικά διαφέροντα είναι όψη της προσωπικότητας
- Η επιλογή ενός επαγγέλματος αποτελεί έκφραση της προσωπικότητας.
- Υπάρχουν έξι τύποι προσωπικότητας (ρεαλιστικός, ερευνητικός, καλλιτεχνικός, κοινωνικός, επιχειρηματικός, συμβατικός) που αντιστοιχούν σε ισάριθμα επαγγελματικά περιβάλλοντα. (Αργυροπούλου, 2011)

Η επιλογή εργασίας, κατά τον Holland, βασίζεται στην αντίληψη κατά την οποία οι άνθρωποι αναζητούν εκείνα τα περιβάλλοντα τα οποία είναι συμβατά με την προσωπικότητά τους, δηλαδή πρόκειται για ένα ταίριασμα ανθρώπου – περιβάλλοντος. Θεωρεί πως η επιτυχία, η ικανοποίηση, η σταθερότητα που έχει κάποιος ασκώντας ένα επάγγελμα εξαρτώνται από το βαθμό συνάφειας της προσωπικότητάς του και του περιβάλλοντος στο οποίο εργάζεται.

3.1.1 Θεωρία του Holland και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία

Η θεωρία του Holland μπορεί να εφαρμοστεί στα άτομα με αναπηρία με τους ακόλουθους περιορισμούς (Αργυροπούλου, 2011):

- Η αναπηρία υπερισχύει των υπολοίπων χαρακτηριστικών του ατόμου, περιορίζοντας την ανάπτυξη των διαφερόντων και καθορίζοντας την επαγγελματική του συμπεριφορά. Δηλαδή, η αναπηρία του ατόμου είναι το βασικό χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του και πρέπει

να ληφθεί ως καθοριστικός παράγοντας στην επιλογή του επαγγέλματος.

- Η θεωρία δεν είναι εύκολο να εφαρμοστεί σε ειδικούς πληθυσμούς και γι' αυτό γίνεται προσπάθεια να προσαρμοστούν τα δεδομένα στη θεωρία.
- Τα επαγγελματικά διαφέροντα με βάση τα οποία τα άτομα με αναπηρία κατατάσσονται σε τύπους, μπορεί να είναι προϊόν μεταγενέστερων εμπειριών μάθησης.
- Οι εμπειρίες και η ανάπτυξη των διαφερόντων μπορούν να συνδέονται με τη δημιουργία μη διαφοροποιημένου προφίλ διαφερόντων στα άτομα με ειδικές ανάγκες – στοιχείο που δυσχεραίνει την επαγγελματική τους ανάπτυξη.

Για την εφαρμογή της θεωρίας του Holland στα άτομα με ειδικές ανάγκες χρειάζεται να γίνουν και οι ακόλουθες προσαρμογές και προσθήκες:

- Η διαδικασία εκτίμησης της προσωπικότητας πρέπει να περιλαμβάνει προσδιορισμό επαγγελματικών ενδιαφερόντων, ικανοτήτων και αναγκών, ανάλογα με την αναπηρία του ατόμου.
- Ο προσδιορισμός των διαφόρων στοιχείων του εργασιακού περιβάλλοντος και η εργονομική εκτίμησή του μπορεί να μειώσει τους περιορισμούς που επιβάλλει η αναπηρία και να βοηθήσει το άτομο να αξιοποιήσει όλες τις ικανότητές του.

3.2 Θεωρίες των Super και Ginzberg

Δίνουν έμφαση στη διαχρονική έκφραση του σχεδιασμού της σταδιοδρομίας και στο ότι το άτομο πρέπει να προσαρμόζει τις δεξιότητές του στις απαιτήσεις της

εκάστοτε εργασίας και να αναπτύσσει την ικανότητα να δέχεται την αλλαγή της εργασίας κατά τη διάρκεια της ζωής του. Επίσης θεωρούν πως οι επιλογές και αποφάσεις του πρέπει να είναι συνειδητές.

Η διαφορά των δύο θεωριών (Αργυροπούλου και Τερζάκη, 2011) είναι πως ο Ginzberg δεν δίνει σημασία στην αυτοαντίληψη, στην αλληλεπίδραση δηλαδή των κληρονομικών ικανοτήτων, της φυσικής δομής του ατόμου και των ευκαιριών που έχει στο να αναλάβει διάφορους ρόλους, ενώ ο Super αντιλαμβάνεται ως θεμελιώδη την έννοια της επαγγελματικής ωριμότητας, την ετοιμότητα δηλαδή να επιτελέσει τα καθήκοντα της επαγγελματικής ανάπτυξης.

3.2.1 Θεωρίες των Super και Ginzberg και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία

Η εφαρμογή στα άτομα με αναπηρία γίνεται με κάποιες προσαρμογές και προσθήκες. Ο Super διακρίνει την αναπηρία ανάλογα με το πότε την απόκτησαν (πριν εργαστούν για πρώτη φορά ή μετά). Προσδιορίζει συγκεκριμένους τύπους συμπεριφοράς στις καταστάσεις της διερεύνησης και της εδραίωσης (άστοχες ενέργειες, δοκιμή, αποτελεσματικές ενέργειες, στασιμότητα, πρόοδος) εναλλάσσοντας, παραλείποντας ή και βιώνοντας ταυτόχρονα κάποιες καταστάσεις. Κρίνει ως στόχο την καθοδήγηση της ανάπτυξης μέσα από διερευνητικές δραστηριότητες Ο Super (1990) πιστεύει, όπως αναφέρουν οι Αργυροπούλου και Τερζάκη (2011), ότι δεν υπάρχει η ανάγκη μιας εξειδικευμένης θεωρίας επαγγελματικής ανάπτυξης για τα άτομα με αναπηρία, αλλά θεωρεί περισσότερο κατάλληλη μια «ειδική εφαρμογή για μια περισσότερο γενικευμένη επαγγελματική θεωρία» και θεωρεί πως η επαγγελματική ανάπτυξη των νέων με αναπηρία, που δεν έχουν προβλήματα νοητικής λειτουργίας θα μπορούσε να παραλληλισθεί με την ανάπτυξη των μη αναπήρων με διαφορές πιθανόν στο ηλικιακό φάσμα και στα στάδια ανάπτυξης.

Η επαγγελματική συμβουλευτική σύμφωνα με τις εξελικτικές θεωρίες:

- Εκτιμά το βαθμό ωριμότητας του ατόμου
- Επεμβαίνει στα σημεία της επαγγελματικής ωριμότητας που πιστεύει πως υστερεί το άτομο
- Υιοθετεί την αξία της έννοιας εργασία
- Αν κάποιος έχει αδύναμη ή αντιφατική ή μη ρεαλιστική αυτοαντίληψη πιθανότατα να μην κάνει τις επαγγελματικές επιλογές που να τον ικανοποιούν.

3.3 Κοινωνικογνωστική θεωρία Bandura και θεωρία της σταδιοδρομίας

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Bandura (Αργυροπούλου, 2011) θεωρεί ότι οι προσωπικότητες των ατόμων και οι συμπεριφορές που παρουσιάζουν τα άτομα, δημιουργούνται μάλλον από τις εμπειρίες μάθησης του κάθε ατόμου, παρά από έμφυτες ψυχικές διαδικασίες και πως κύριος πρωταγωνιστής στη διαδικασία της επιλογής επαγγέλματος αναγνωρίζεται το άτομο και όχι ως ταίριασμα ατόμου-περιβάλλοντος. Η διαδικασία αφορά στην ικανότητα του ατόμου να ενεργήσει με αποτελεσματικό τρόπο σε μία συγκεκριμένη κατάσταση, να αποκτήσει δηλαδή αυτεπάρκεια ή αυτο-αποτελεσματικότητα.

Στο χώρο της επαγγελματικής επιλογής η αυτό-επάρκεια αναφέρεται στο κατά πόσο το άτομο πιστεύει ότι έχει τις ικανότητες ή γενικότερα τις προϋποθέσεις για να επιδιώξει κάποιο επάγγελμα Όσον αφορά στην επαγγελματική συμβουλευτική ατόμων με ειδικές ανάγκες ο στόχος της είναι να αποκτήσουν την ικανότητα για εργασία και το συναίσθημα υψηλής αυτοεπάρκειας. Με αυτόν τον τρόπο και μέσα από μία σειρά δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει εκτίμηση χαρακτηριστικών

προσωπικότητας, ανάπτυξη δεξιότητας προσαρμογής στην εργασία, δοκιμαστική εργασιακή εμπειρία και συμβουλευτική κατά τη διάρκεια της εργασίας το άτομο με αναπηρία καθορίζει και επιλέγει τους επαγγελματικούς στόχους που ανταποκρίνονται στις ικανότητες και δεξιότητές του.

Η κοινωνικογνωστική θεωρία της σταδιοδρομίας (SCCT, Lent, Brown & Hackett) αποτελεί εξέλιξη της θεωρίας του Bandura. Ενσωματώνει τρία βασικά θεωρητικά κοινωνικο-γνωστικά δομήματα –κατασκευάσματα (Αργυροπούλου, 2011):

- Την έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια
- Την έννοια της προσδοκίας για ένα αποτέλεσμα
- Την έννοια των προσωπικών στόχων

Τα προσωπικά στοιχεία, όπως η προσωπικότητα, μαζί με τις παροχές του πλαισίου, κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, οικογένεια, επιρροή από τον κοινωνικό περίγυρο επηρεάζουν τις μαθησιακές εμπειρίες. Οι επιδράσεις των γονέων, των παροχών και των στοιχείων του ατόμου (φύλο, φυλή, σωματική κατάσταση) ασκούν έμμεσες επιδράσεις στην επαγγελματική ωρίμανση, καθώς διαμεσολαβούν στις αντιλήψεις αυτοαποτελεσματικότητας.

3.3.1 Θεωρία τους σταδιοδρομίας και εφαρμογή σε άτομα με αναπηρία

Η προσαρμογή τους θεωρίας τους σταδιοδρομίας σε ΑΜΕΑ λαμβάνει υπόψη (Αργυροπούλου, 2011):

- Τον τρόπο που αντιμετωπίζει η κοινωνία την αναπηρία και την εργασία
- Την άγνοια και τα στερεότυπα που έχουν οι εργοδότες υπονομεύοντας έτσι τους ευκαιρίες για επαγγελματική ανάπτυξη

- Τους επαγγελματικές και κοινωνικές αναπαραστάσεις τους αναπηρίας που επηρεάζουν αρνητικά την επαγγελματική ανάπτυξη των ατόμων με αναπηρία διαιώνίζοντας έτσι τα στερεότυπα και
- Τους ανεπαρκείς εμπειρίες, τη βίωση αρνητικής στάσης τους κοινωνίας για την αναπηρία του ατόμου αλλά και την υπερπροστατευτική αντιμετώπιση από την οικογένειά του που επηρεάζει τη στάση του.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι γονείς καθώς και οι σχέσεις στοργής, αποδοχής και υποστήριξης που έχουν μαζί τους αποτελούν σημαντικό υποστηρικτικό παράγοντα στην επαγγελματική σταδιοδρομία του ατόμου με αναπηρία.

3.4 Σύνθετη θεωρία

Μελετώντας κάποιος τις διάφορες θεωρίες και εφαρμογές της συμβουλευτικής εντοπίζει αρκετά σημεία στα οποία συμφωνούν όλες σχεδόν οι προσεγγίσεις. Αυτά είναι:

- Η σχέση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου
- Ο στόχος της συμβουλευτικής
- Οι 'σημαντικοί άλλοι' και οι αυτοαντίληψη του συμβουλευόμενου
- Η ψυχική υγεία του ατόμου
- Η αλλαγή του συμβουλευόμενου προς την απόκτηση αυτογνωσίας και αυτονομίας (Κοσμίδου – Hardy και Γαλανουδάκη – Ράπτη, 1996, σ.9)

Κατά τον Δημητρόπουλο (1982) υπάρχει η εκλεκτική θεωρία, δηλαδή αυτή που προκύπτει από συνδυασμό θεωριών και προσαρμόζει στην κατά περίπτωση κατάσταση και θεωρεί πως είναι η καταλληλότερη. Δεδομένου ότι στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας δεν έχουν διατυπωθεί θεωρίες που να αντικατοπτρίζουν την

ελληνική πραγματικότητα καθώς και ότι δεν υπάρχει θεωρία αποκλειστικά βασισμένη στις ανάγκες ατόμων με αναπηρία, μία σύνθετη θεωρία μπορεί να δώσει τη δυνατότητα εξατομικευμένης συμβουλευτικής.

Σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο (1982), οι παράγοντες που επηρεάζουν την επαγγελματική ανάπτυξη χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες και ομάδες:

A) Ατομικοί

- Κληρονομικοί – βιολογικοί
- Επίκτητοι (μόνιμα ή εξελίξιμα χαρακτηριστικά ή γνωρίσματα της προσωπικότητας του ατόμου και είναι αποτέλεσμα της επίδρασης του περιβάλλοντος ή και κληρονομικών – βιολογικών καταβολών σε όλη τη διάρκεια ζωής του ατόμου

B) Εξωατομικοί

- Οικογενειακό περιβάλλον
- Σχολικό περιβάλλον
- Ευρύτερο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον
- Πνεύμα εποχής
- Τυχαία περιστατικά

Η σύνθετη αυτή θεωρία μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση ατόμου με αναπηρία χωρίς περιορισμούς ή προσαρμογές γιατί ούτως ή άλλως θεωρεί την κάθε περίπτωση μοναδική και τονίζει την εξελικτική διαδικασία της επαγγελματικής συμπεριφοράς του κάθε ατόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

4.1 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση και Ανάλυση

Ο σκοπός μίας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι να τοποθετήσει τη μελέτη σε ένα ιστορικό πλαίσιο, να αποφύγει ανεπιθύμητες επαναλήψεις, να προσδιορίσει το σημείο που έχουν φτάσει άλλοι ερευνητές, να αναγνωρίσει πληροφορίες και ιδέες, να συσχετίσει τα ευρήματα άλλων με προηγούμενη γνώση αυξάνοντάς την και να προτείνει μελλοντικά ερευνητικά ερωτήματα δίνοντας προοπτική στη μελέτη (Μπαταργιάς, 2007). Αναζητώντας αναλυτικά και συνθετικά σε βιβλιογραφικές πηγές για το θέμα της παρούσας εργασίας αναδείχθηκαν έρευνες που έχουν διεξαχθεί κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια και μελετούν την εργασιακή ένταξη και την επαγγελματική πορεία ατόμων με αναπηρία ή και τον ρόλο των γονέων τους σ' αυτήν.

Εστιάζοντας κριτικά σε τρεις από αυτές αναδύονται θέματα που μπορούν να διερευνηθούν περισσότερο βοηθώντας στη διασαφήνιση του θέματος της επαγγελματικής ένταξης ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα.

Η Αξιωτίδου (2017) μελέτησε την εφαρμογή του ερωτηματολογίου του Holland σε άτομα με αναπηρία. Στο θεωρητικό μέρος της μεταπτυχιακής της εργασίας εστίασε στη θεωρία και το ερωτηματολόγιο της Αυτοκατευθυνομενης Διερεύνησης Επαγγελματικών Ενδιαφερόντων και Προτιμήσεων (SDS) του Holland, τις διαστάσεις της επαγγελματικής επιλογής των ατόμων με αναπηρία, αλλά και τις στάσεις των εργοδοτών απέναντί τους, εστιάζοντας στην εργασιακή πραγματικότητα των ατόμων με αναπηρία ανάλογα με το είδος της. Στο ερευνητικό μέρος αξίζει να αναφερθεί ότι από το συνολικό δείγμα των 185 ατόμων που συμμετείχαν τα 75 ήταν άτομα με αναπηρία «15 με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας, 15 με κινητική αναπηρία, 15 με κώφωση, 15 με μαθησιακές δυσκολίες και τέλος 15 με οπτική αναπηρία» (Αξιωτίδου, 2017, σ. 78). Ανέλυσε στη συνέχεια τα αποτελέσματα όχι μόνο στο γενικό σύνολο αλλά και ανάλογα με την 'ομάδα' στην οποία ανήκουν.

Στην έρευνα εξετάστηκε μεταξύ άλλων κατά πόσο συμβαδίζουν η επιθυμητή επαγγελματική κατάσταση με την καταλληλότερη με βάση το ερωτηματολόγιο, αλλά και με την παρούσα επαγγελματική τους κατάσταση. Από τα αποτελέσματα που προέκυψαν αξίζει να εστιαστούν οι διαφορές που προκύπτουν ανάλογα με τη μορφή αναπηρίας. Παρατηρείται ταύτιση – στην πλειοψηφία των συμμετεχόντων με αυτισμό και των ατόμων με κινητική αναπηρία – μεταξύ του επαγγέλματος που ασκούν και του επαγγέλματος που θα έπρεπε να ασκούν σύμφωνα με το SDS. Στους συμμετέχοντες με κώφωση υπάρχει σύγκλιση μεταξύ του επαγγέλματος που ασκούν και του επαγγέλματος που θα έπρεπε να ασκούν αλλά ταυτόχρονα «υπάρχει απόκλιση μεταξύ του επαγγέλματος που ασκούν και του επαγγέλματος που θα έπρεπε να ασκούν σύμφωνα με το SDS» (Αξιωτίδου, 2017, σ. 148). Στο δείγμα των ατόμων με μαθησιακές δυσκολίες προκύπτει ότι σε γενικές γραμμές συμβαδίζουν η επιθυμητή με την πραγματική επαγγελματική κατάστασή τους και υπάρχει σύγκλιση μεταξύ των αποτελεσμάτων αυτών και των ενδεικνυόμενων με βάση το τεστ αποτελεσμάτων. Τέλος, στην πλειοψηφία των συμμετεχόντων με οπτική αναπηρία παρατηρείται απόκλιση μεταξύ του επιθυμητού επαγγέλματος και του ενδεικνυόμενου με βάση το SDS, όπως επίσης παρουσιάζεται διαφορά μεταξύ του ενδεικνυόμενου και του πραγματικού επαγγέλματος που ασκούν.

Η Ρεντζιά (2014) σε μία διερευνητική μελέτη σε οικογένειες παιδιών με βαριές ή/και πολλαπλές αναπηρίες καθώς και παιδιών με νοητική αναπηρία αναζήτησε το πώς επηρεάζεται η οικογενειακή ποιότητα ζωής. Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας όρισε την οικογένεια και την αναπηρία και ανέφερε τον τρόπο με τον οποίο επιδρά η αναπηρία ενός μέλους σε όλη την οικογένεια, επισήμανε τη σπουδαιότητα της οικογενειακής ποιότητας ζωής, το πώς επηρεάζεται και πώς αξιολογείται. Στο ερευνητικό μέρος της προσάρμοσε το ερωτηματολόγιο

Οικογενειακής Ποιότητας Ζωής του Beach Center on Disability του Κάνσας στα ελληνικά δεδομένα ώστε να εκτιμήσει την ποιότητα ζωής σε γονείς – τριάντα επτά μητέρες και δεκατρείς πατέρες – παιδιών με αναπηρία. Τα αποτελέσματα της έρευνας μεταξύ άλλων έδειξαν πως στην εκτίμηση της οικογενειακής ποιότητας ζωής οι απαντήσεις στην ερώτηση «η οικογένειά μου αισθάνεται ασφαλής στο σπίτι, στη δουλειά, στο σχολείο και στη γειτονιά μας» (Ρεντζιά, 2014, σ. 52) είχαν το χαμηλότερο μέσο όρο ανάμεσα σε σχετικές ερωτήσεις. Ομοίως το μικρότερο ποσοστό συμφωνίας υπάρχει και στις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση «η οικογένειά μου έχει καλές σχέσεις με παρόχους υπηρεσιών που παρέχουν υπηρεσίες και υποστήριξη στο μέλος της οικογένειάς μας με αναπηρία» (Ρεντζιά, 2014, σ. 53). Αξίζει να σημειωθεί πως «η οικογενειακή ποιότητα ζωής για τη συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων κυμάνθηκε σε σχετικά υψηλά επίπεδα» (Ρεντζιά, 2014, σ. 58)

Στην ποσοτική έρευνα που έκαναν οι Καπούσι, Κουρλέτη και Φονιά (2010) αναζήτησαν τις αντιλήψεις και τις στάσεις εργοδοτών – ιδιοκτητών επιχειρήσεων του Δήμου Ηρακλείου που απασχολούν πάνω από 10 εργαζόμενους – σχετικά με την επαγγελματική απασχόληση ατόμων με αναπηρία. Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας αναφέρονται ορισμοί και μοντέλα αναπηρίας, οι στάσεις, αντιλήψεις, προκαταλήψεις και στερεότυπα της κοινωνίας προς τα άτομα με αναπηρία, ο κοινωνικός αποκλεισμός που υφίστανται τα άτομα αυτά, καθώς και προγράμματα με τις νομοθετικές ρυθμίσεις που τα αφορούν. Στο ερευνητικό μέρος της, πέραν της παράθεσης της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε, αξίζει να γίνει αναφορά στη σημαντική δυσκολία που αντιμετώπισαν και διατυπώνουν «την άρνηση και την καχυποψία των εργοδοτών ως προς τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων» Καπούσι κ.συν (2010, σ. 63), με ένα σημαντικό ποσοστό τους να αρνείται να συμμετέχει στην

έρευνα. Στα αποτελέσματά της αναφέρεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων εργοδοτών που είχαν ή έχουν προσλάβει για κάποιο χρονικό διάστημα άτομο με αναπηρία προέκυψε είτε λόγω της οικογενειακής σχέσης με το άτομο αυτό είτε λόγω προγράμματος χρηματοδότησης (Καπούσι κ.συν, 2010, σ. 77) ενώ αξιοσημείωτη είναι η φαινομενική ευαισθητοποίηση των ερωτηθέντων απέναντι στην αναπηρία με μεγάλο ποσοστό του δείγματος να απαντά πως είναι πεπεισμένο ότι ένα άτομο μπορεί να αποδώσει εργασιακά σε ικανοποιητικό βαθμό και να αιτιολογεί την μη πρόσληψη ατόμου με αναπηρία ποτέ ως τώρα, αποδίδοντάς το σε τυχαίο γεγονός (Καπούσι κ.συν, 2010, σ. 92).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Συζήτηση – Συμπεράσματα

5.1 Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις

Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και η εν γένει ψυχική υγεία των γονιών συνδέονται με την προσωπικότητα του παιδιού. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι οι γονείς μεταδίδουν, μέσω της κληρονομικότητας, στα παιδιά δικά τους χαρακτηριστικά και ο δεύτερος ότι οι γονείς διαμορφώνουν – αλλά και αποτελούν οι ίδιοι – ένα περιβάλλον για τα παιδιά το οποίο επηρεάζει την ανάπτυξή τους θετικά ή αρνητικά.

Σε οικογένειες με παιδιά με αναπηρία ισχύουν πολλά από όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, με την επισήμανση όμως πως οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι πιο περίπλοκες. Σημαντικό είναι να τονιστούν τα εξής:

Η οικογένεια που κάποιο μέλος της (παιδί) είναι ΑΜΕΑ, αλλά και γενικότερα ολόκληρος ο συγγενικός περίγυρος της, διακατέχονται από δύο κατηγορίες στερεότυπων που δυσχεραίνουν την μεταξύ τους επικοινωνία και σχέσεις. Η πρώτη κατηγορία στερεότυπων είναι ότι το παιδί με αναπηρία αντιμετωπίζεται ως ένα άτομο

που δεν έχει δυνατότητες, γνώσεις, δεξιότητες, ταλέντα με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του από κάθε είδους δραστηριότητες. Η δεύτερη κατηγορία στερεότυπων είναι πως το παιδί με αναπηρία αντιμετωπίζεται ως ένα άτομο που μπορεί να καταφέρει πολλά, μη λαμβάνοντας όμως υπόψη το γεγονός της αναπηρίας του. Πολλές φορές αυτές οι δύο κατηγορίες στερεότυπων συνυπάρχουν μέσα στην οικογένεια έχοντας σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία σύγχυσης στο παιδί και να το οδηγούν σε χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Χρειάζεται ακόμη να ληφθεί υπόψη πως και οι ίδιοι οι γονείς μπορεί να βρίσκονται σε κατάσταση χαμηλής αυτοεκτίμησης, ως αποτέλεσμα πολλές φορές της αναπηρίας του παιδιού τους ή και δικής τους αναπηρίας. Αυτό τους δημιουργεί:

- ανασφάλεια
- ενοχές
- τύψεις
- απόρριψη

Υπάρχουν επίσης αντιλήψεις, πίστη, πεποιθήσεις, αξίες και προσδοκίες που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την τύχη και το μέλλον του παιδιού με αναπηρία.

Εξάλλου, θα ήταν σωστό να υπογραμμίσουμε πως πολλοί γονείς παιδιών με αναπηρία διαμορφώνουν προβλέψεις σε σχέση με τα παιδιά που έχουν να κάνουν με τα στερεότυπα, τις αντιλήψεις, τις αξίες που τους διακατέχουν ανάλογα με τα εξής στοιχεία:

- το είδος της αναπηρίας
- το φύλο του παιδιού
- το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο
- το μορφωτικό επίπεδο.

Καθίσταται σαφές από τα δεδομένα που υπάρχουν σήμερα σχετικά με τη λήψη επαγγελματικής απόφασης ενός ατόμου με αναπηρία πως, ανεξαρτήτως της θεωρίας μέσω της οποίας γίνεται, η οικογένεια αποτελεί βασικό παράγοντα στην απόφαση που θα πάρει. Κατά τους Nathan & Hill (2006) πολλοί άνθρωποι από μειονοτικές ομάδες όταν κάνουν αίτηση για εργασία έχουν ήδη βιώσει ένα μεγάλο αριθμό απορρίψεων. Επίσης, η δυσκολία που αντιμετωπίζει το άτομο με αναπηρία δεν είναι μόνο η εύρεση εργασίας αλλά και η διατήρησή της. Είναι εύκολα κατανοητό, λοιπόν, πως η στήριξη από την οικογένειά του και η αίσθηση πως ανήκει και αποτελεί μέλος μίας ομάδας με την οποία δεν το δένουν μόνο δεσμοί αίματος αλλά και κατανόησης, αποδοχής και στοργής είναι ιδιαίτερα σημαντικές για το ΑΜΕΑ. Οι γονείς αποτελούν για τα παιδιά τους 'σημαντικούς άλλους' οι οποίοι μπορούν και πρέπει να είναι σύμμαχοί τους.

Το σύνταγμα της Ελλάδας ορίζει με σαφήνεια την ισότητα των ευκαιριών σε όλους τους πολίτες. Δυστυχώς, στην πράξη δεν είναι εύκολα εφαρμόσιμο. Στην περίπτωση ατόμων με αναπηρία είναι απαραίτητη η συμβουλευτική στήριξή τους στις επαγγελματικές αποφάσεις τους ώστε να μπορούν να έχουν την ευκαιρία να ενταχθούν ομαλά στην αγορά εργασίας. Εξίσου σημαντική είναι και η συμβουλευτική των γονέων τους (Δελλασούδας, 2002), τόσο για να μάθουν πώς να καθοδηγούν και να υποστηρίζουν το παιδί τους όσο και για την προσωπική τους ενίσχυση και καθοδήγηση.

Ωστόσο, για τη χώρα μας, όπως αναφέρει και ο Τσίρος (2011), η υπάρχουσα κατάσταση είναι απογοητευτική και τα περισσότερα παιδιά που αποφοιτούν από ειδικά σχολεία, είτε μένουν σπίτι τους είτε παρακολουθούν προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης ορισμένης διάρκειας σε αντίστοιχα κέντρα εκπαίδευσης, χωρίς όμως, να υπάρχει σχέδιο επαγγελματικής απασχόλησής τους στο

μέλλον. Τα λίγα παιδιά που συνεχίζουν τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο συνήθως συναντούν ανυπέρβλητα εμπόδια σε επίπεδο μάθησης και διακόπτουν μετά από μικρό χρονικό διάστημα. Εξάλλου, το πρόγραμμα σπουδών στο Γυμνάσιο ελάχιστα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών και στην προοπτική απασχόλησής τους.

Υπάρχουν περίπου 180.000 παιδιά με σωματικές ή ψυχοπνευματικές αναπηρίες και μαθησιακές δυσκολίες, και σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, τα άτομα με αναπηρίες αποτελούν το 9,3% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Είναι φανερό πως αποτελούν σημαντικό μέρος της κοινωνίας μας που πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες με κάθε άλλο άτομο και πως η επαγγελματική εκπαίδευση και απορρόφησή τους στην αγορά εργασίας είναι ευθύνη και της πολιτείας. Ο Κουρουμπλής, όπως παρατίθεται στο Τσίρος (2011) αναφέρει πως οι οργανωμένες κοινωνίες δεν έδωσαν ποτέ στα άτομα με ειδικές ανάγκες τα απαραίτητα μέσα, τις γνώσεις και την αναγκαία κατάρτιση για να εισέλθουν στην παραγωγική διαδικασία.

Καλό είναι να υπενθυμίζεται πως κάθε οικογένεια βρίσκεται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και δέχεται επιδράσεις απ' αυτό. Επομένως, ο ρόλος της οικογένειας στη διαμόρφωση της επαγγελματικής επιλογής ενός ατόμου μέλους της θα επηρεαστεί από την ευρύτερη κοινωνία, αλλά και θα την επηρεάσει θετικά, βοηθώντας και στην άρση των στερεότυπων.

Κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι οι θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στα άτομα με αναπηρία, με πιθανά όμοια αποτελέσματα με αυτά του τυπικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα, στην εφαρμογή της θεωρίας του Holland κατά την έρευνα της Αξιωτίδου «παρατηρείται 'χάσμα' αναφορικά με τις επιθυμητές και τις κατάλληλες επαγγελματικές επιλογές του τυπικού πληθυσμού» (Αξιωτίδου, 2017, σ. 145). Καλό θα ήταν να μπορέσει να εξεταστεί η εφαρμογή πιο σύγχρονων θεωριών επαγγελματικής ανάπτυξης σε άτομα

με αναπηρία, σε σύγκριση με άτομα τυπικού πληθυσμού. Με τον τρόπο αυτό ο σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού θα προσαρμόσει τη στήριξή του με καλύτερα αποτελέσματα.

Επίσης, προκύπτει ότι το επίπεδο παρεχόμενων υποστηρικτικών υπηρεσιών προς τα άτομα με αναπηρία και τις οικογένειές τους είναι χαμηλό. Οι γονείς δηλώνουν πως δεν είναι ικανοποιημένοι από τις παρεχόμενες υποστηρικτικές υπηρεσίες (Ρεντζιά, 2014, σ. 60). Είναι ανάγκη η πολιτεία να στηρίζει το θεσμό της στήριξης ατόμων με αναπηρία, παρέχοντάς τους συνεχή και σταθερή στήριξη σε προσωπικό, οικογενειακό, αναπτυξιακό και επαγγελματικό επίπεδο.

Τέλος, φαίνεται να υπάρχει κενό στην ενημέρωση και την ενεργή συμμετοχή εργοδοτών σε προγράμματα επιδοτούμενης πρόσληψης ατόμων με αναπηρία (Καπούσι κ.συν., 2010). Ο ρόλος του συμβούλου είναι σημαντικός όχι μόνο στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και τη συμβουλευτική απασχόλησης του ατόμου αλλά και τη συμβουλευτική στήριξη σε όλη την οικογένεια. Θα μπορούσε να διερευνηθεί η ανάγκη ενημέρωσης ή και εκπαίδευσης παιδιών και ενηλίκων σχετικά με τις ικανότητες και τα εμπόδια που δημιουργούνται στην πλήρη ένταξη ατόμων με αναπηρία στον κοινωνικό ιστό, ώστε να σταματήσει η στερεοτυπική συμπεριφορά απέναντί τους.

Βιβλιογραφία

- Αξιωτίδου, Μ. (2017). *Η εφαρμογή του Ερωτηματολογίου του Holland στα άτομα με αναπηρία – Διπλωματική εργασία*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Αργυροπούλου, Κ. (2011). Σημειώσεις ενότητας *Θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης* στο πλαίσιο του σεμιναρίου: Ειδική αγωγή και προσανατολισμός
- Αργυροπούλου, Κ. και Τερζάκη, Μ. (2011). Σημειώσεις ενότητας *Θεωρίες επαγγελματικής ανάπτυξης* στο πλαίσιο του σεμιναρίου: Ειδική αγωγή και προσανατολισμός
- Βίκη, Α. και Παπάνης, Ε. (2007), *Κινητικές αναπηρίες*. Διαθέσιμο στο: http://epapanis.blogspot.com/2007/11/blog-post_19.html
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές Διαστάσεις της Σύγχρονης Οικογένειας στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. (Ειδικό Τεύχος). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
- Γεώργας, Δ. (2008). *Η ελληνική οικογένεια στο: Σχέσεις σχολείου οικογένειας*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας – Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Psychological Development*. Boston: Harvard University Press.
- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Greenglass, E.R. (1982). *A World of Difference: Gender Roles in Perspective*. Toronto: Wiley.
- Δελλασούδας, Λ. (2002). Σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός ατόμων με ειδικές ανάγκες: Προϋποθέσεις, προβλήματα στο: *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός. Θεωρία και πράξη*. Επιμέλεια Κασσωτάκης. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Δημητρόπουλος, Α. (1995). *Η επαγγελματική εκπαίδευση των νοητικά καθυστερημένων στην Ελλάδα*. Διδακτορική διατριβή Τμήμα Φ.Π.Ψ./ Φιλοσοφική Σχολή / Πανεπιστήμιο Αθήνας. Διαθέσιμη στο διαδίκτυο στη διεύθυνση : <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/3521?id=3521&lang=el#page/1/mode/2up>
- Δημητρόπουλος, Ε. (1982). *Σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα
- Erikson, E.H. (1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Ζερβός, Γ. (2002). Η Αναπηρία και οι Διαστάσεις της. Στο: *Εκπαιδευτικά*, τ. 65-66, σ.132-140.
- Ζερβός, Γ. (2007). Οι Επαγγελματικές Προοπτικές των Ατόμων με Αναπηρία. Στο: *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής – Προσανατολισμού*, τ. 80-81, σ. 99-115.
- Freud, S. (1978). *Εισαγωγή στη ψυχανάλυση*. Αθήνα: Γκοβόστη.
- Ηλιάδης, Ν. (1996). *Η Επιλογή του Επαγγέλματος*. Αθήνα: Ίων - Έλλην

- Hunt, N. και Marshall, K. (2005). *Exceptional Children and Youth*. Boston: Houghton Mifflin.
- Καλογήρου, Κ. (1987). *Επαγγελματική Διαπαιδαγώγηση. Μάθηση – Άσκηση για Λήψη Αποφάσεων*. Αθήνα: Παπαδήμα
- Καπούσι, Ν., Κουρλέτη, Π. και Φονιά, Μ. (2010). *Η Διερεύνηση των Αντιλήψεων και των Στάσεων των Εργοδοτών για τους Ανάπηρους στο Δήμο Ηρακλείου – Πτυχιακή Εργασία*. Ηράκλειο: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης.
- Καραθανάση-Κατσαούνου, Α.(2008). *Ανάπτυξη – εξέλιξη παιδιού και εφήβου στο: Συμβουλευτική γονέων – για ένα ευτυχισμένο αύριο των παιδιών μας*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας – Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Κασσωτάκης, Μ. (1999). *Η Πληροφόρηση για τις Σπουδές και τα Επαγγέλματα*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Κοσμίδου – Hardy, Χ. και Γαλανουδάκη – Ράπτη, Α. (1996). *Συμβουλευτική – Θεωρία και Πρακτική με Ασκήσεις για την Ανάπτυξη Αυτογνωσίας και Δεξιοτήτων Συμβουλευτικής*. Αθήνα: Ασημάκης
- Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (1998). *Συμβουλευτική Ψυχολογία*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (2001). *Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Εκπαίδευση*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- McKinney, J.D. και Speece, D.L. (1986). Longitudinal Stability and Academic Consequences of Behavioral Subtypes of Learning Disabled Children. Στο: *Journal of Educational Psychology*, 78, σ. 365-372
- Mezirow, J. (2007). *Η μετασχηματίζουσα μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Μουσούρου, Λ.Μ (1998). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg
- Μπαταργιάς, Κ. (2007). *Οδηγός Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας*. Μεσολόγγι: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Μεσολογγίου
- Μπεζεβέγκης, Η. (2008). *Οικογένεια και παιδί στο: Σχέσεις σχολείου οικογένειας*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας – Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Ν. 3699/2008, ΦΕΚ 199, τεύχος Α', για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.
- Nathan, R. & Hill, L. (2006). *Επαγγελματική συμβουλευτική. Η συμβουλευτική προσέγγιση της επαγγελματικής επιλογής και σταδιοδρομίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Πάντα, Δ. (1988). *Οι επαγγελματικές επιλογές των νέων. Κοινωνιολογική προσέγγιση στην επίδραση της οικογένειας και της ομάδας ομηλίκων στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις των νέων*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Παντελιάδου, Σ και Μπότσας Γ.(2007). *Μαθησιακές δυσκολίες – Βασικές έννοιες και χαρακτηριστικά*. Βόλος: Γράφημα
- Παπαϊωάννου, Σ. (1990). *Επαγγελματική εκπαίδευση και προσανατολισμός. Αναφορά σε άτομα με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π. και Βίκη, Α. (2007). *Ειδική αγωγή, επαγγελματικός προσανατολισμός ατόμων με αναπηρία και αποασυλοποίηση*. Μυτιλήνη: Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας Αγιάσου – Λέσβου και Διοίκηση Υγειονομικής Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985). *Εξελικτική ψυχολογία*. Αθήνα
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (1997). *Νοητική Υστέρηση: Ψυχολογική, Κοινωνιολογική και Παιδαγωγική Προσέγγιση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

- Ρεντζιά, Ε. (2014). *Οικογενειακή ποιότητα ζωής: μια διερευνητική μελέτη σε οικογένειες παιδιών με βαριές ή/και πολλαπλές αναπηρίες και παιδιών με νοητική αναπηρία*. Διπλωματική εργασία. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Σιδηροπούλου – Δημακάκου, Δ. (2008). *Μελέτη για την Εκτίμηση της Ποιότητας Παροχής Επαγγελματικής Συμβουλευτικής στα Άτομα με Αναπηρίες – ΑμΕΑ*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Smith, J.D. (2004). The Historical Contexts of Special Education. Στο: McCray Sorrells, A., Rieth, H. και Sindelar, P.T., *Critical Issues in Special Education* (σ. 1-14). Boston: Pearson Education.
- Συριοπούλου – Δελλή, Χ. (2005). *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Ειδική Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Σωτηροπούλου, Κ. (2011) Σημειώσεις ενότητας Γονείς και ΑΜΕΑ στο πλαίσιο του σεμιναρίου: *Ειδική Αγωγή και Προσανατολισμός*
- Τάνταρος, Σ. (2001). Γονικότητα και Ανάπτυξη του Παιδιού. Στο Κουρκούτας, Η. και Chartier, J.P. (επιμ): *Παιδιά και Έφηβοι με Ψυχοκοινωνικές και Μαθησιακές Διαταραχές – Στρατηγικές Παρέμβασης*. Αθήνα: Τόπος
- Χαραλαμπίδου, Ε. και Αθηναίου, Β. (2010). *Επαγγελματική Αποκατάσταση και Οικονομική Βοήθεια στα ΑΜΕΑ* - Πτυχιακή Εργασία. Καλαμάτα: Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καλαμάτας
- Χουρδάκη, Μ. (2000). *Οικογενειακή Ψυχολογία*. Αθήνα: Leader Books.